

UNI WER SY TET

jako
dobro
wspólne

PODSTAWY
KRYTYCZNYCH
BADAŃ
NAD
SZKOLNICTWEM
WYŻSZYM

Krystian Szadkowski

 PWN

Przedmowa. Inna akademia jest możliwa! (Jan Sowa) VII

Podziękowania XXI

Wstęp. W stronę uniwersytetu jako dobra wspólnego 1

Część I. To, co prywatne i to, co publiczne

Rozdział 1. To, co prywatne i to, co publiczne w szkolnictwie wyższym 17

Poziomy analizy

Ekonomiczne teorie dóbr publicznych i dóbr prywatnych w szkolnictwie wyższym

Czyste dobra publiczne w szkolnictwie wyższym

Polityczne teorie dobra publicznego w szkolnictwie wyższym

Dwojaki charakter dóbr zapewnianych przez szkolnictwo wyższe

Podsumowanie: hybrydyzacja porządków tego, co publiczne i tego, co prywatne

Rozdział 2. Globalne procesy sprzyjające hybrydyzacji tego, co publiczne i tego, co prywatne w szkolnictwie wyższym 41

Wprowadzenie

Hegemonia

Neoliberalizm i globalizacja

Globalizacja i szkolnictwo wyższe

Sfera globalnych rynków w szkolnictwie wyższym

Podsumowanie

Rozdział 3. Krajowe procesy sprzyjające hybrydyzacji tego, co publiczne i tego, co prywatne w szkolnictwie wyższym 61

Państwo ewaluacyjne i reformy w paradygmacie Nowego Zarządzania Publicznego

Kultura audytu i performatywność

Status i generowanie nierówności instytucjonalnych

Warstwy gospodarki rynkowej w szkolnictwie wyższym

Podsumowanie

Rozdział 4. Lokalne i instytucjonalne procesy sprzyjające hybrydyzacji tego, co publiczne i tego, co prywatne 85

„Trzecia misja” uniwersytetów publicznych

Autonomia i generowanie przychodów w ramach działań „trzeciej misji”

Przedsiębiorczy uniwersytet publiczny

Kapitalizm akademicki

Hybrydyzacja tego, co prywatne i tego, co publiczne w szkolnictwie wyższym

Część II. Kapitał

Rozdział 5. Globalne rankingi uniwersytetów – zwornik kapitalistycznej produkcji w szkolnictwie wyższym 109

Czym są i skąd się wzięły globalne rankingi uniwersytetów?

Krytyki rankingów

Hegemonia i nierówności

Wykluczenie i hierarchia

Hegemonia

Uwspółmiernianie i regulacja rynkowa

Status i wartość

Rozdział 6. Gdzie w szkolnictwie wyższym znajduje się kapitał? 146

Uniwersytet jako fabryka i niemożliwość istnienia kapitalistycznych rynków w szkolnictwie wyższym

Gdzie jest kapitał? Transnarodowe stowarzyszenie kapitałów w szkolnictwie wyższym

Konsolidacja oligopolu na akademickim rynku wydawniczym

Warunek możliwości: raz jeszcze globalne rankingi uniwersytetów

Open Access i komunizm kapitału

Rozdział 7. Czym są Marksowskie pojęcia subsumcji pracy pod kapitał i jaki pożytek mogą z nich mieć krytyczne badania nad szkolnictwem wyższym? 175

Marks i marksizm a nauka oraz edukacja (wyższa)

Marksowskie pojęcie subsumcji

Cztery sposoby odczytania Marksowskiego pojęcia subsumcji

Ortodoksyjnie Marksowska sektorowa lektura pojęcia subsumcji pracy pod kapitał

Formalna subsumcja

Realna subsumcja

Wzajemne relacje formalnej i realnej subsumcji

Subsumcja mieszana/hybrydyczna

Subsumcja idealna

Wnioski

Rozdział 8. Subsumcje pracy akademickiej pod kapitał w krytycznych badaniach nad szkolnictwem wyższym (próba operacjonalizacji) 203

Subsumcje w sektorze szkolnictwa wyższego – ujęcie krytycznych badaczy

Subsumcje pracy pod kapitał w szkolnictwie wyższym – próba operacjonalizacji
Formy prychodów w kategoriach Marksowskich
Podsumowanie

Część III. Dobro wspólne

Rozdział 9. Rdzeń materialistycznej teorii dobra wspólnego 227

„Fragment o maszynach” – rdzeń materialistycznej teorii dobra wspólnego

Transpozycja sił pracy w siły kapitału, czyli mistyfikacja

Wiedza staje się bezpośrednią siłą wytwórczą

Dwa modele kryzysu kapitalizmu i kryzys prawa wartości opartej na pracy

Rozwój słownika służącego opisowi komunistycznej przyszłości

Nawrót do metafizyki produktywistycznej

Sformułowanie tezy o kryzysie prawa wartości

Dobro wspólne jako nie-kapitalistyczna forma bogactwa

Rozdział 10. Sprzeczności podporządkowanego kapitałowi szkolnictwa wyższego 261

Specyfika sprzeczności w szkolnictwie wyższym. Próba klasyfikacji

Sprzeczność pozorna (I): to, co prywatne i to, co publiczne

Sprzeczność pozorna (II): oligarchia akademicka i kapitał

Sprzeczność realna (I): poddana rozkładowi forma tego, co wspólne i dobro wspólne

Sprzeczność realna (II): dobro wspólne i kapitał

Rozdział 11 - Uniwersytet jako instytucja dobra wspólnego 277

Marks i alternatywa dla kapitalizmu

Postoperaistyczne instytucje dobra wspólnego

Kooperatywny uniwersytet - odpowiedź na problemy konkurencji, własności i reprezentacji

Ekonomia współpracy

Kooperatywny uniwersytet

Marksowska krytyka

Kooperatywne szkolnictwo wyższe i cyrkulacja dobra wspólnego

Podsumowanie. Czym są krytyczne badania nad szkolnictwem wyższym? 297

Posłowie. Okruchy dobra wspólnego. Polskie reformy i ruchy na rzecz zmian w systemie szkolnictwa wyższego 305

BIBLIOGRAFIA 327

Wstęp. W stronę uniwersytetu jako dobra wspólnego¹

Mimo dobrych i szczerych intencji, które mu przyświecały na co dzień, Clark Kerr, autor Kalifornijskiego Planu dla Szkolnictwa Wyższego i rektor Uniwersytetu Kalifornijskiego w latach poprzedzających wybuch fali protestów studenckich z 1968 roku, nie zawsze cieszył się dobrą sławą. Nie tylko sprawił, że pod jego rządami proces umasowienia dostępu do publicznego szkolnictwa wyższego w Kalifornii nabrał nieznanego wcześniej rozpędu, lecz również dostrzegł, już na początku lat sześćdziesiątych XX wieku, kluczową rolę, jaką w rozwoju gospodarki opartej na wiedzy zaczął odgrywać uniwersytet. Swoje spostrzeżenia na temat istoty zmieniającego się przedsięwzięcia uniwersyteckiego podsumował w cyklu wykładów wygłoszonych w 1963 roku, zatytułowanym *The Uses of University*, z których najczęściej komentowany jest pewnością ten poświęcony „Idei Multiwersytetu”. Była to idea prawdziwie nowoczesnego uniwersytetu, który zarządzany administracyjnie niczym „miasto intelektu”, zrzeszał wiele wspólnot o różnych, często rozbieżnych interesach. Jego pierwowzorem miał być ówczesny uniwersytet amerykański, który, jak pisał Kerr „nie jest Oxfordem, ani Berlinem; jest instytucją nowego typu na świecie. Jako nowa instytucja nie jest ani rzeczywiście prywatny, ani nie jest rzeczywiście publiczny; nie leży całkowicie wewnątrz, ani całkowicie na zewnątrz otaczającego go świata. Jest wyjątkowy” (2001: 1). Dziś tę wypowiedź w jednym miejscu należałoby skorygować – uniwersytet amerykański był prawdziwie wyjątkowy wówczas, gdy pisał o nim Kerr, współcześnie zaś jest hegemonicznym wzorcem, który na skutek wielu złożonych procesów zaczął być replikowany w wielu krajowych systemach szkolnictwa wyższego na świecie. Wraz z rozwojem kapitalistycznej gospodarki opartej na wiedzy, przestał być tylko wzorem, a stał się również jej nieodłącznym i nieuniknionym narzędziem.

Kerr wielokrotnie podkreślał, że nie jest, jak zarzucali mu liczni krytycy, twórcą wyłożonej w trakcie serii harwardzkich wykładów idei multiwersytetu. Jego intencją było po prostu opisanie głębokich zmian, które dostrzegał na co dzień, nie zaś tworzenie wizji, która dopiero miałaby zostać wcielona w życie. Sam zresztą nie miał do idei multiwersytetu bezkrytycznego stosunku. Wprost przeciwnie. W zasadzie był ideowym socjaldemokratą, a będąc przez pewien okres kanclerzem Uniwersytetu w Berkley wsłuchiwał się uważnie w głosy rozczarowanych studentów, starając się za wszelką cenę wypracować konkretne modele instytucjonalnej alternatywy dla alienującego systemu.

Losy idei multiuniwersytetu zdają się potwierdzać stare ludowe porzekadło o kiju, który zawsze ma dwa końce. W tym wypadku drugie oblicze koncepcji zaproponowanej przez Kerra jest ściśle związane z walką o upodmiotowienie, prowadzoną przez studentów kalifornijskiego systemu uniwersytetów. W tak zwanej „bitwie o Berkeley”, która rozegrała się na początku października 1964 roku, zaraz po aresztowaniu na kampusie Jacka Weinberga, działacza ruchu na rzecz wolności słowa, naprzeciwko siebie stanęło kilkaset studentów solidaryzujących się z aktywistą i blisko tysięcy, zmobilizowanych przez administrację uniwersytetu, policjantów. Wobec rosnącego napięcia i coraz

¹ Wersja przed korektą. Proszę nie cytować.

większej liczby demonstrujących, władze zdecydowały się pójść na ustępstwa. W efekcie prowadzonych na gorąco rozmów o istotnych przyczynach zajść, powstał demaskatorski pamflet zatytułowany *The Mind of Clark Kerr*, w którym Hal Draper, aktywista trockistowskiej grupy The Independent Socialist Club i bibliotekarz na kamupsie, zdecydował się obnażyć idee multiwersytetu.

Podstawowy zarzut, jaki Draper wysunął pod adresem sformułowanej przez Kerr'a wizji multiwersytetu, dotyczył tego, że traktował on uniwersytet jak kolejny sektor produkcji, tym razem zasilający dynamicznie rozwijający się przemysł wiedzy. W ramach tej wizji uniwersytet przekształca się w odczłowieczającą, kierowaną przez menadżerów fabrykę, pracujący w niej profesorowie zamieniają się w przedsiębiorców, studenci zaś postrzegani zaczynają być albo jako narzędzia, albo zagrożenie. Szeroko płynący strumień federalnych pieniędzy zacieśnia związek z rządem i przemysłem zbrojeniowym, w efekcie czego uniwersytet gwałtownie zatracą swoją istotę. Jak wskazywał Draper, głębokie zmiany przechodzić zaczęły również panujące w tej instytucji stosunki władzy. Na czoło flagowego okrętu wysuwa się „Kapitan Biurokrata”, którym w opinii Drapera miałyby być sam Kerr (upodobniony w pamflecie do Stalina), pod kierownictwem którego uniwersytet przechodzi przymusową industrializację, roztopiając się jednocześnie w otaczającej go tkance społecznej. Tu jednak tkwiła podstawowa sprzeczność projektu. Rozpuszczenie się uniwersytetu w tym, co społeczne, wiąże się bowiem nie tyle, z powiązaniem z walkami ruchów społecznych, pracowniczych czy studenckich, ale wyjściem naprzeciw potrzebom państwa i kompleksu przemysłowo-zbrojeniowego. Słowem, z przekształceniem się w fabrykę wiedzy.

Ta pobieżnie zreferowana historia jednej idei odsłania najistotniejsze źródłowe problemy, stanowią punkt wyjścia *Uniwersytetu jako dobra wspólnego. Podstaw krytycznych badań nad szkolnictwem wyższym*. Zarówno Kerr, jak i Draper mierzyli się z fundamentalnymi zmianami jakie na uniwersytetach wymusił rozwój kapitalistycznej gospodarki. Punktem odniesienia obu była najbardziej rozwinięta postać uniwersytetu, to znaczy duży badawczy uniwersytet amerykański, zanurzony w rozległym publicznym systemie, stanowiącym obszar żywotnego zainteresowania rozwijającego się kompleksu państwowo-przemysłowo-militarnego, coraz bardziej skupionego na rozwoju opartym na wiedzy. Obaj, formułując swoje diagnozy, wykorzystali narzędzia, które z pozoru są względem siebie przeciwstawne. Kerr wskazuje nie tylko na rozmycie granic multiwersytetu i zanurzenie się w otoczeniu społecznym i gospodarczym, ale też na konstytutywne zmieszanie się porządków tego, co prywatne i tego, co publiczne. Draper natomiast interpretuje ten proces raczej jako stopniowe przekształcanie uniwersytetu w fabrykę, centralny obszar nie tylko produkcji w nowej postaci kapitalizmu, ale również kluczowe miejsce konfliktu politycznego. Obaj są jednak zgodni co do tego, że kalifornijski uniwersytet coraz bardziej przyjmuje charakter kolejnego sektora produkcji. Podkreślając jednak fundamentalną sprzeczność przenikającą multiwersytet, a wynikającą z możliwości dwojakiego ujmowania charakteru tego, co społeczne, Draper kieruje naszą uwagę na jeszcze jeden istotny element. Rozpuszczenie uniwersytetu w tym, co społeczne, może dokonać się z kompletnym pominięciem jego ważnych aspektów: dobra wspólnego i kapitału. Zadaniem, które postawiono przed niniejszą książką jest

odsłonięcie i sproblematyzowanie wzajemnej relacji w polu szkolnictwa wyższego tych często pomijanych elementów.

Punktem wyjścia do dalszych rozważań musimy uczynić, dostrzegane już przez Clarka Kerra w latach sześćdziesiątych XX wieku, zmieszanie porządków tego, co prywatne i tego, co publiczne, zachodzące w kontekście uniwersytetu włączonego w rozwój kapitalistycznej gospodarki opartej na wiedzy. Współcześni głównonurtowi badacze szkolnictwa wyższego określają ten stan mianem hybrydyzacji tego, co prywatne i tego, co publiczne. Twierdzą, że zjawisko to nie daje się wyjaśnić na gruncie zarówno liberalnej filozofii politycznej, jak i neoklasycznej ekonomii, które stanowią niemalże nieprzekraczalny horyzont konceptualny wykorzystywany w tej dziedzinie badań. Zachodzi wobec tego konieczność sięgnięcia po inną ramę odniesienia. Musi ona jednak, jak postaram się pokazać, wymykać się również ograniczeniom krytyki tych procesów posiłkującej się figurą uniwersytetu fabryki. Takiej ramy, jak twierdzą, dostarczają, opierające się na Marksowskiej krytyce ekonomii politycznej, krytyczne badania nad szkolnictwem wyższym, lokujące fundamentalny konflikt przecinający współczesny krajobraz globalnie ujmowanego sektora w opozycji zachodzącej między dobrem wspólnym, a kapitałem.

Niniejsza książka dzieli się na trzy części. Pierwsza z nich, zatytułowana „To, co publiczne i to, co prywatne” służy zarysowaniu pola rozważań, zbudowaniu kontekstu i ugruntowaniu głównej tezy książki. Podążając ściśle ścieżkami wytyczonymi przez badaczy szkolnictwa wyższego głównego nurtu, w rozdziale pierwszym przyglądam się sposobowi ujmowania tego, co publiczne i tego, co prywatne, koncentrując się przede wszystkim na kwestii dóbr. Jak będę przekonywał, każdego rodzaju dobra dostarczane przez uniwersytety mają współcześnie dwoisty (zarówno prywatny, jak i publiczny) charakter. Trzy kolejne rozdziały poświęcone zostały sformułowaniu tezy o hybrydyzacji porządków tego, co prywatne i tego, co publiczne w szkolnictwie wyższym. Przechodząc kolejno od poziomu globalnego, przez krajowy, aż po ogólne zmiany dokonujące się na poziomie instytucji i zachowań poszczególnych akademików, podkreślam i w wielostronny sposób staram się naświetlić procesy przyczyniające się do postępującej hybrydyzacji porządków tego, co prywatne i tego, co publiczne w szkolnictwie wyższym. Część ta jest zarazem swego rodzaju mapą drogową, w oparciu o którą śledzić można najważniejsze zjawiska wpływające na zmiany dokonujące się na współczesnych uniwersytetach. Punktem odniesienia są tutaj przede wszystkim dyskursy, teorie i typy idealne procesów zachodzących w centralnych systemach i instytucjach. Takie określenie poziomu analizy wyjaśniam w rozdziale drugim, rozważając problem hegemonii w szkolnictwie wyższym i lokując go w ramach szerszego zjawiska dominacji agendy neoliberalnej we wszystkich obszarach globalizującego się życia społecznego, publicznego i gospodarczego. Rozdział trzeci koncentruje się przede wszystkim na sposobach translacji globalnych wartości i rozwiązań hegemonicznych na rozwiązania krajowe, a więc między innymi na trybach funkcjonowania neoliberalnego państwa regulacyjnego, właściwej mu kultury audytu i tworzonych przez nie rynków w szkolnictwie wyższym. Rozdział czwarty podejmuje i problematyzuje, w świetle wcześniejszych rozważań, sposoby generowania przychodów i nadwyżki

przez publiczne uniwersytety i zatrudnionych na nich naukowców. W konkluzji tego rozdziału, stanowiącej również podsumowanie pierwszej części, sformułowana zostaje teza o istocie zjawiska hybrydyzacji porządków tego, co publiczne i tego, co prywatne. Zjawisko to określone zostaje nie tyle jako stan przejściowy między ścisłą publiczną kontrolą sprawowaną nad sektorem, a jego kompletną prywatyzacją i podporządkowaniem rynkowi, ale właściwy, zapośredniczony w instytucji neoliberalnego państwa, sposób organizacji stosunków między szkolnictwem wyższym a kapitałem zainteresowanym wiedzą i edukacją, odpowiadający potrzebom jego pomnażania i akumulacji.

Zadaniem części drugiej, zatytułowanej „Kapitał”, jest zaproponowanie innej ramy dla wyjaśnienia tak rozumianego zjawiska hybrydyzacji, jak również wyciągnięcie z niego teoretycznych konsekwencji. Podkreślny raz jeszcze, uważam, że siłą sprawczą odpowiedzialną za proces hybrydyzacji jest kapitał, w coraz większym stopniu zaangażowany w pomnażanie wartości w oparciu o produkcję wiedzy. W tej części podejmuję wobec tego próbę uchwycenia, gdzie właściwie w szkolnictwie wyższym znajduje się kapitał, jak również odpowiadam na pytanie o to, w jaki sposób zawiązuje relacje z pracą akademicką (niezależnie od sektora czy typu instytucji, w którym jest ona zatrudniana). Aby próby te uwieńczone zostały powodzeniem, konieczne jest jednak wcześniej ponowne wejście na globalny poziom i przyjrzenie się mechanizmom instytucjonalnej konkurencji, dystrybucji statusu i tworzeniu globalnych nierówności w nauce. W związku z tym rozdział piąty opowiada o powstaniu i rozwoju globalnych rankingów uniwersytetów, wskazując zarazem na rolę, jaką rankingi odgrywają w określaniu wartości w polu szkolnictwa wyższego. Wskazuję tutaj, że właściwe wspólnocie akademickiej mechanizmy dystrybucji prestiżu są dziś nie tylko centralizowane w formie globalnych rankingów, ale również instrumentalizowane przez kapitał. Dalszą analizę tego procesu prowadzę w rozdziale szóstym, poświęconym „transnarodowemu stowarzyszeniu kapitałów” w szkolnictwie wyższym. Wychodząc od krytyki perspektywy ujmującej uniwersytet jako współczesną topologiczną postać fabryki, jak i skoncentrowanego na rynkach podejścia do analizy przemian w szkolnictwie wyższym, staram się odpowiedzieć na pytanie o miejsce, funkcję i sposoby oddziaływania kapitału w polu szkolnictwa wyższego. Skupiam się przede wszystkim na rozwoju kluczowej frakcji wspomnianego transnarodowego stowarzyszenia kapitałów, a więc na zaangażowanym w sferę wydawania czasopism naukowych kapitale handlowym. Przedsięwzięcia wydawnicze dotyczą kluczowej dla pola akademickiego sfery dystrybucji prestiżu w procesie konkurencji o jak największe postępy w poznaniu. W rozdziale szóstym pokazuję w jaki sposób oligopolistyczny kapitał wydawniczy jest w stanie, przy pomocy globalnych rankingów uniwersytetów i baz zbierających dane bibliometryczne, zaprzęgnąć ten źródłowy mechanizm samoregulacji wspólnoty naukowej do realizacji własnych, zewnętrznych względem pola akademickiego, celów. Wreszcie, dwa kolejne rozdziały w tej części (siódmy i ósmy) dotyczą tego, w jaki sposób można skonceptualizować relacje zawiązywane przez kapitał z pracą z wykorzystaniem Marksowskiego pojęcia subsumcji. O ile w pierwszym z nich zajmuję się przede wszystkim filologiczną rekonstrukcją pojęcia, wokół którego narosło dużo mglistych interpretacji, i któremu, również w polu krytycznych badań nad szkolnictwem wyższym, przydano wiele

niewłaściwych zastosowań, o tyle rozdział ósmy stanowi próbę operacjonalizacji tej kategorii. Podczas tych rozważań wskazuję nie tylko, że Marksowskie instrumentarium jest znacznie szersze niż, zwykle wykorzystywane, rozróżnienie na formalną i realną subsumcję (obejmując jeszcze formy mieszane czyli hybrydyczne, jak i idealną postać podporządkowania pracy kapitałowi), ale również dowodzę, że odpowiednio stosowane pojęcie subsumpcji jest narzędziem niezwykle przydatnym w analizie zmian dokonujących się w sektorze szkolnictwa wyższego. Jak przekonuję, właśnie dzięki sięgnięciu po Marksowskie instrumentarium możliwe jest przekroczenie ograniczeń, którymi obciążone są analizy oparte na kategorii prywatyzacji, korporatyzacji lub utowarowienia czy figurze uniwersytetu-fabryki. Traktowane łącznie, wszystkie te cztery rozdziały tworzą swoisty przyczynek do krytyki ekonomii politycznej współczesnego sektora szkolnictwa wyższego.

Część trzecia i ostatnia, a więc „Dobro wspólne”, to próba przedstawienia pozytywnego programu stojącego za krytycznymi badaniami nad szkolnictwem wyższym, mogącego stać się alternatywą dla podporządkowanego kapitałowi szkolnictwa wyższego. W rozdziale dziewiątym, definiując kluczowe pojęcia dóbr wspólnych, dobra wspólnego i tego, co wspólne, przedstawiony został rdzeń materialistycznej teorii dobra wspólnego. Jest nim, jak uważam, sformułowana w *Zarysie krytyki ekonomii politycznej* przez Marksa, a następnie rozwinięta przez włoskiego marksistę Antonio Negriego, teza o kryzysie prawa wartości. Wraz z rozwojem kapitalistycznych stosunków, w coraz większym stopniu opartych na wykorzystaniu nauki, wiedzy i relacji społecznych, odsłania się polityczna natura kapitalistycznego panowania nad pracą, jak również sztuczność miary opartej na społecznie niezbędnym czasie pracy.

W kolejnym rozdziale, posiłkując się wcześniejszymi ustaleniami, mapuję cztery podstawowe sprzeczności (a wobec tego również linie konfliktu i potencjalne sposoby zażegnania kryzysu uniwersytetu), jakie przecinają współczesne pole szkolnictwa wyższego. Ostatni, jedenasty rozdział poświęcam zarysom alternatywy dla podporządkowanego kapitałowi, zarówno w sposób idealny, jak i realny, uniwersytetu publicznego. Wychodzę jednak, podobnie jak Marks, z założenia, że „filozofowie zbyt długo interpretowali świat, idzie zaś o to by go zmieniać”, wobec czego skupiam swoją uwagę raczej na tendencjach i możliwych punktach wyjścia dla emancypacyjnej praktyki, a nie na formułowaniu utopijnych, gotowych do realizacji scenariuszy.

W krótkim podsumowaniu podejmuję próbę odpowiedzi na pytanie czym są, lub też, czym powinny być, krytyczne badania nad szkolnictwem wyższym. Następnie, w nieco dłuższym posłowiu śledzę jeszcze najnowszą historię ruchów sprzeciwu względem przekształceń polskiego uniwersytetu publicznego, proponując zarazem jej interpretację przez pryzmat opracowanych w rozdziale dziesiątym sprzeczności.

Szanując czas Czytelników i Czytelniczek, chciałbym również zaproponować kilka strategii lektury niniejszej książki. Z pewnością najlepszym rozwiązaniem będzie po prostu przeczytanie jej od początku do końca, gdyż pomyślana została jako możliwie spójna argumentacyjnie całość. Zdaję sobie jednak w pełni sprawę, że zarówno cierpliwość, jak i zasoby czasowe współczesnych Czytelniczek i

Czytelników są ograniczone. W związku z tym, osobom zainteresowanym przede wszystkim stanem współczesnych badań nad szkolnictwem wyższym polecam zwłaszcza rozdziały składające się na pierwszą część książki. Znaleźć można tu satysfakcjonując przegląd współczesnej literatury przedmiotu dotyczącej rozróżnienia na to, co publiczne i to, co prywatne w szkolnictwie wyższym, jak również współczesnych transformacji uniwersytetu. Dla Czytelników i Czytelniczek zainteresowanych współczesnym uniwersytetem interesujące powinny być również rozdziały piąty i szósty, które zdecydowanie należy czytać łącznie. Z jednej strony stanowią one istotny wkład w rozumienie kluczowego zjawiska w globalnie ujmowanym szkolnictwie wyższym, a więc światowych rankingów uniwersytetów, z drugiej zaś wskazują na sposoby łączenia, dotychczas rozdzielnych procesów, a więc pomnażania instytucjonalnego lub indywidualnego prestiżu oraz pomnażania wartości dla kapitału. Wydaje się, że właśnie te dwa rozdziały traktować należy jako oś, na której oparta jest cała konstrukcja argumentacji prezentowanej w niniejszej książce – tutaj bowiem dokonuje się produktywne spotkanie perspektyw oferowanych przez głównonurtowe badania nad szkolnictwem wyższym oraz badania krytyczne i marksistowskie. Osoby szczególnie zainteresowane tym ostatnim nurtem, jak również samą myślą Karola Marksa, powinny sięgnąć przede wszystkim do rozdziałów poświęconych pojęciu subsumcji i jego operacjonalizacji (siódmy i ósmy) dla badań w obszarze szkolnictwa wyższego, jak również do rozdziału dziewiątego, w którym projekt autora *Kapitału* odczytywany jest z postoperaistycznej perspektywy. Z kolei studenci i studentki, doktoranci i doktorantki oraz pracownicy i pracownice prowadzący różnego rodzaju działalność protestacyjną na dzisiejszych uniwersytetach prawdopodobnie najwięcej skorzystają konfrontując się zarówno z definicją krytycznych badań zawartą w podsumowaniu, jak i z klasyfikacją sprzeczności obecnych we współczesnym polu akademickim zaproponowaną w rozdziale dziesiątym. Zainteresuje ich zapewne również rozważania prowadzone w posłowie, poświęcone analizie polskiego kontekstu, opisywanych w niniejszej książce, przemian. Fragmenty te posiadają największy potencjał polityczny ze wszystkich rozważań zgromadzonych w tym tomie i stanowić mogą, jak sądzę, pewne wsparcie dla toczonych na co dzień zmagania. Wreszcie zaś, osoby z uwagą śledzące dyskusje dotyczące problematyki dóbr wspólnych powinny szczególną uwagę poświęcić omówieniu materialistycznej teorii dobra wspólnego zawartej w rozdziale dziewiątym, a następnie, pod jej kątem, ocenić rozważania zawarte w rozdziale jedenastym, poświęconym instytucjom dobra wspólnego kształtującym się w obrębie współczesnego uniwersytetu.

Jak każda książka, zwłaszcza tych rozmiarów i podejmująca się dyskusji tak szeroko zakrojonych zagadnień, również i *Uniwersytet jako dobro wspólne* posiada liczne ograniczenia. Warto byłoby je w tym miejscu omówić, tak, aby uniknąć późniejszych nieporozumień i rozczarowań. Po pierwsze, podkreślić należy, że jest to propozycja teoretyczna, z wyraźnym zacięciem filozoficznym. Najchętniej wobec tego porusza się w obszarze teorii, niezbędne dane podając najczęściej za stosowną literaturą przedmiotu. Choć stroni od rozwlekłych opisów, to jednak stara się zawsze zakorzeniać najważniejsze argumenty w materiale empirycznym.

Po drugie, nie jest to książka o Polsce i polskim systemie szkolnictwa wyższego. Choć zakończenie oferuje szereg intuicji dotyczących sposobów rozumienia dynamiki wewnętrznych sprzeczności rodzimego systemu szkolnictwa wyższego, to nie ma podstaw do twierdzenia, że problemy polskiego systemu szkolnictwa wyższego są tutaj podstawowym punktem odniesienia. Nie oznacza to oczywiście, że Czytelnik i Czytelniczka zainteresowani zmaganiem, których areną jest polskie szkolnictwo wyższe, nie znajdą w *Uniwersytecie jako dobru wspólnym* niczego dla siebie. Jak w przypadku każdej książki o pewnych aspiracjach filozoficznych, będzie to jednak tylko zachęta do myślenia i działania. W książce tej nie mówię, co należy myśleć o konkretnych transformacjach polskiego uniwersytetu, ale staram się raczej zaprezentować pewien sposób myślenia, czy też pewne podejście do badań nad szkolnictwem wyższym. Uważam, że z powodzeniem może ono zostać zastosowane do konkretnej analizy konkretnego systemu. Jest to jednak zadanie na przyszłość.

Po trzecie, w ramach zebranych w tej książce rozważań z pewnością zwrócić uwagę może fakt, że niewiele miejsca poświęcone zostało sposobom hierarchizowania pracy akademickiej, mającym ogromne znaczenie dla jej codziennego funkcjonowania. Przede wszystkim chodzi o niezwykle istotne, i nie pomijane w krytycznych badaniach szkolnictwa wyższego formy generowania nierówności w obrębie wspólnoty akademickiej w oparciu o płęć biologiczną i kulturową, rasę czy orientację seksualną. Właściwością kapitału jest, że funkcjonalizuje te różnice, wykorzystując je do rozgrywania własnych interesów. W niniejszej książce skupiłem się na jednej tylko szkodliwej formie tworzenia hierarchii, opartej na mechanizmach generowania i dystrybucji prestiżu, hierarchii instytucjonalnej, krajowej i geograficznej między przedstawicielami i przedstawicielkami wspólnoty akademickiej. W rozdziale jedenastym określiłem to mianem poddanej rozkładowi postaci dobra wspólnego. Wydaje się jednak, że również inne wskazane przed chwilą podziały mogą być odczytywane zgodnie z tą samą linią krytyki. Wyzwolenie się z wykorzystywanych przez kapitał do jego własnych celów generowanych przez te podziały ograniczeń stanowi jeden z warunków umożliwiających tworzeniu uniwersytetu jako instytucji dobra wspólnego. Choć stanowisko sprzeciwiające się wszelkim formom nierówności ograniczającym produktywność dobra wspólnego można wyczytać z proponowanej tu krytyki jego poddanych rozkładowi postaci, uważam, że podziały ze względu na płęć kulturową i biologiczną, rasę oraz orientację seksualną zasługują na osobną i wyteżoną uwagę.

Po czwarte, Czytelnik i Czytelniczka zwróci z pewnością uwagę na niewielką wrażliwość na dyscyplinarne zróżnicowanie sektora szkolnictwa wyższego. Szukając sposobu na prezentację mechanizmu podporządkowania pracy kapitałowi skupiłem się przede wszystkim na takich, które mogłyby być właściwe możliwie najszerzej rozumianemu zbiorowi pracy akademickiej. Takim wspólnym obszarem wydał mi się obszar związany z publikacją wyników badań. We wszystkich dziedzinach nauki dystrybucja prestiżu odbywa się w oparciu o prezentację wyników i wystawienie ich na ocenę właściwej części wspólnoty naukowej. Jedną, w moim ujęciu najważniejszą frakcją „transnarodowego stowarzyszenia kapitałów”, żywi się dziś właśnie tym mechanizmem. Tendencja do kwantyfikacji, pomiaru i porównań efektywności pracy naukowej występuje obecnie (a nawet się nasila)

we wszystkich obszarach nauki, niezależnie od tradycji dyscyplinarnej. Nawet jeśli przyjmemy, że różne dyscypliny dotknięte są tym procesem w różnym stopniu i na różne sposoby, to jednak ogólnym dążeniem właściwym kapitałowi jest parcie w kierunku unifikacji metod pomiaru i współmierniania każdej pracy wykonywanej w podporządkowanych mu sektorach. Analizy dotyczące dyscyplinarnego zróżnicowania metod i mechanizmów podporządkowania pracy akademickiej kapitałowi są bardzo istotne, jednak zadanie to zrealizowane musi zostać przy innej okazji.

Po piąte wreszcie, w książce uwaga została skupiona tylko na najbardziej podstawowych i ostro zarysowanych sprzecznościach rozwoju szkolnictwa wyższego podporządkowanego kapitałowi. Z pewnością można byłoby istotnie rozszerzyć wachlarz podejmowanych tu wątków. Jednak bardziej szczegółowe analizy udają się znacznie lepiej, gdy prowadzone są w odniesieniu do konkretnych warunków konkretnego systemu szkolnictwa wyższego i przecinających go konfliktów. Na przykład, wykazywanie pozornego charakteru sprzeczności między prekarnym a stałym zatrudnieniem w instytucji podporządkowanej realnie kapitałowi handlowemu, nieustannie przyspieszającemu i wzmagającemu tempo pracy akademickiej, prowadzone w oderwaniu od konkretnego kontekstu byłoby zawieszane niejako w próżni, a wnioski z takiej analizy mogłyby się wydać mało czytelne. Oczywiście, w żadnym razie nie sugeruję tutaj, że nie ma różnicy między prekarnością a stabilnością zatrudnienia. Nie ma żadnych wątpliwości, że różnice są ogromne. Jednak wyłączne skupienie wysiłków na walce z prekaryzacją stosunków pracy nie przyczynia się do ostatecznej konfrontacji ze źródłem problemu, a jedynie doraźnie ogranicza jego negatywne skutki. Jednak ruchy społeczne i pracownicze stawiają sobie zawsze tylko takie problemy, które są w stanie realnie rozwiązać a przeznaczeniem praktyki teoretycznej nie jest bynajmniej formułowanie tych problemów w ich zastępstwie. Zadaniem zaś tej książki jest właśnie dostarczenie podstawowych narzędzi, które wykorzystane mogą zostać do pogłębienia i rozwinięcia konkretnych problemów, stosownie do sytuacji, w której znajduje się dany ruch społeczny czy pracowniczy.

Mam pełną świadomość większości istotnych ograniczeń niniejszej książki. Jestem jednak gotów do przyjęcia zasłużonej, konstruktywnej i bezwzględnej krytyki. Tylko jeśli praktyce uwspólniania towarzyszyć będzie praktyka tworzenia wspólnych pojęć, mamy szansę poruszać się naprzód po ścieżce wiodącej w kierunku uniwersytetu jako dobra wspólnego, której otwarcie było podstawowym zadaniem, postawionym pierwotnie przed tą książką. Na ile udało się cel ten osiągnąć pozostawiam ocenie Czytelników i Czytelniczek².

² Podstawę niniejszej książki stanowi rozprawa doktorska, przygotowana pod opieką prof. Marka Kwieka i z pomocą dr Piotra Juchacza, obroniona w listopadzie 2014 roku w Instytucie Filozofii UAM. Po poszerzeniu o pięć całkowicie nowych rozdziałów, licznych modyfikacjach i opracowaniu redakcyjnym, złożona została do druku. W tym miejscu zaznaczyć należy również, że w pracy wykorzystano fragmenty artykułów, które ukazały się już drukiem w języku polskim lub angielskim. Zob. Szadkowski 2012, 2013a, 2013b, 2014a, 2014b; Sowa, Szadkowski 2011.

Poznań, sierpień 2015

BIBLIOGRAFIA

- Aaviksoo, J. (2005), „Public responsibility for research and access to research results”, [w:] *The Public Responsibility for Higher Education*, red. L. Weber, S. Bergan, Strasbourg, ss. 163-170.
- Albert, M. (2007), *Ekonomia uczestnicząca. Życie po kapitalizmie*, tłum. I. Czyż, Poznań.
- Altbach, P. G. (2006a), „Dilemmas of ranking”, [w:] P. G. Altbach, *International Higher Education: Reflections on Policy and Practice*, Chestnut Hill, ss. 77-80.
- Altbach, P. G. (2006b), „The Tyranny of Citations”, [w:] P. G. Altbach, *International Higher Education: Reflections on Policy and Practice*, Chestnut Hill, ss. 87-90.
- Altbach, P. G. (2015), AHELO: the myth of measurement and comparability, „University World News” 367, [a:] <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20150515064746124> (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Altbach, P.G. (2006c), „Globalization and the University. Realities in an Unequal World”, [w:] *International Handbook of Higher Education*, red. J.J.F. Forest, P.G.Altbach, Dordrecht, ss. 121-139.
- Altbach, P.G., Reisberg, L., Rumbley, L. E. red. (2009), *Trends in Global Higher Education. Tracking an Academic Revolution*, Paris.
- Altbach, P.G., Rumbley, L. E., Yudkevich, M. red. (2015), *Global University Rankings: Impacts on Universities Worldwide*, New York.
- Althusser, L. (2000), Ideologie i aparaty ideologiczne państwa. Wskazówki do badań, tłum. A. Staroń, „Nowa Krytyka”, <http://www.nowakrytyka.pl/spip.php?article374> (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Amaral, A., Magalhaes, A. (2007), „Market Competition, Public Good, and State Interference”, [w:] *Public-Private Dynamics in Higher Education*, red. J. Enders, B. Jongbloed, Bielefeld.
- Amsler, S. (2014), University ranking: a dialogue on turning towards alternatives, „Ethics in Science and Environmental Politics” 13, ss.155-166.
- Amsler, S., Bolsmann, Ch. (2012), University ranking as social exclusion, „British Journal of Sociology of Education” 33(2), ss. 283-301.
- Andersson, P. (2008), „Recognition of Prior Learning as a Technique of Governing”, [w:] *Foucault and Lifelong Learning. Governing the Subject*, red. A. Fejes, K. Nicoll, London, ss. 126-137.
- Antoniewicz, P. (2012), „Exodus z fabryki wiedzy” [w:] *Uniwersytet i emancypacja: wiedza jako działanie polityczne – działanie polityczne jako wiedza*, red. M. Maciejewska, M. Trawińska, Wrocław, ss. 41-56.
- Antonowicz, D. (2011), „Problem interdyscyplinarności na przykładzie rozwoju oraz instytucjonalizacji badań nad szkolnictwem wyższym”, [w:] *Interdyscyplinarnie o interdyscyplinarności. Między teorią a praktyką*, red. A. Chmielewski, M. Dudzikowa, A. Grobler, Kraków, ss. 311-337.
- Antonowicz, D. (2013), Z tradycji w nowoczesność. Brytyjskie uniwersytety w drodze do społeczeństwa wiedzy, „CPP RPS” Vol. 40, Poznań.
- Anyon, J. (2011), *Marx and Education*, London.
- Aronowitz S. (2000), *The Knowledge Factory: Dismantling the Corporate University and Creating True Higher Education*, Boston.
- Babbidge, H.D., Rosenzweig, R. (1962), *The Federal Interest in Higher Education*, New York.
- Balibar, E. (1975), „O podstawowych pojęciach materializmu historycznego”, tłum. W. Dłuski, [w:] L. Althusser, E. Balibar, *Czytanie „Kapitału”*, Warszawa, ss. 290-441.

- Ball, S. (2012), *Global Education Inc. New Policy Networks and the Neo-Liberal Imaginary*, London.
- Ball, S. J. (2003), The teacher's soul and the terrors of performativity, „Journal of Education Policy” 18(2), ss. 215-228.
- Bank Światowy (2002), *Constructing Knowledge Societies: New Challenges for Tertiary Education*, Washington.
- Barnett, R. (2012), *Imagining the University*, New York.
- Barnett, R. (2015), „In Search of a Public: Higher Education in a Global Age”, [w:] *Higher Education as a Public Good. Critical Perspectives on Theory, Policy and Practice*, red. O. Filippakou, G. Williams, New York, ss. 15-28.
- Bathelt, H., Cohendet, P. (2014), The creation of knowledge: local building, global accessing and economic development—toward an agenda, „Journal of Economic Geography” 14, ss. 869-882.
- Batina, R. G., Tashihiro I. (2005), *Public Goods. Theories and Evidence*, Dodrecht.
- Baty, P. (2013), „An evolving methodology: The Times Higher Education World University Rankings”, [w:] *Rankings and Accountability in Higher Education. Uses and Misuses*, red. P. T. M. Marope, P. J. Wells, E. Hazelkorn, Paris, ss. 43-53.
- Becker, G. S. (1964), *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education I*, New York.
- Beckert, S., Stevens, K. (2011), *Harvard and Slavery. Seeking a Forgotten History*, Cambridge Mass.
- Bednarek, J. (2011), Życie jako moc deterytorializacji (Pragnienie-produkcja i żywa praca I – Deleuze i Guattari), „Praktyka Teoretyczna” 3, ss. 161-172.
- Bednarek, J. (2012), *Polityka poza formą. Ontologiczne uwarunkowania poststrukturalistycznej filozofii polityki*, Poznań.
- Bell, D. (1999), *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*, New York.
- Benkler, Y. (2008), *Bogactwo sieci – jak produkcja partnerska zmienia rynki i wolność*, tłum. R. Próchniak, Warszawa.
- Bergstorm, T. C., Courant, P. N., McAfee, P. R., Williams, M. (2014), Evaluating big deal journal bundles, „PNAS” 111(26), ss. 9425-9430.
- Berman, E. P. (2012), *Creating the Market University. How Academic Science Became an Economic Engine*, Princeton.
- Bernardi, C., Ghelfi, A. (2010), We won't pay for your crisis, we create institutions of the common!, „Edu-factory journal” 0, ss. 108-118.
- Bhandari, R., Lefébure, A. red. (2015), *Asia: The Next Higher Education Superpower?*, New York.
- Bleiklie, I. (1999), The University, the State, and Civil Society, „Higher Education in Europe” 24(4), ss. 509–526.
- Bollier, D. (2014), *The Commons. Dobro wspólne dla każdego*, tłum. Spółdzielnia Socjalna Faktoria, Zielonka.
- Braidotti, R. (2014), *Po człowieku*, tłum. J. Bednarek, A. Kowalczyk, Warszawa.
- Braudel, F. (1992), *Kultura materialna, gospodarka i kapitalizm. XV-XVIII wiek. Tom 2. Gry wymiany*, tłum. E. D. Żółkiewska, Warszawa.
- Braudel, F. (2013), *Dynamika kapitalizmu*, tłum. B. Baran, Warszawa.

- Braverman, H. (1998), *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century*, New York.
- Breneman, D. W. (2006), „The University of Phoenix. Icon of For-Profit Higher Education”, [w:] *Earnings From Learning. The Rise of For-Profit Universities*, red. D. W. Breneman, B. Pusser, S. E. Turner, New York, ss. 71-92.
- Brenneis, D., Shore, C., Wright, S. (2005), Getting the Measure of Academia: Universities and the Politics of Accountability, „*Anthropology in Action*” 12(1), ss. 1-10.
- Bruno, I. (2011), „Zarządzanie kreatywnością społeczną przez benchmarking. Od menedżmentu Xeroxa do «Innowacyjnej Europy»”, tłum. A. Wojczyńska, [w:] *Wieczna radość. Ekonomia polityczna społecznej kreatywności*, red. M. Kozłowski, A. Kurant, J. Sowa, K. Szadkowski, K. Szreder, Warszawa, ss. 239-253.
- Burawoy, M. (2013), Redefinicja publicznego uniwersytetu: ramy analityczne, tłum. T. Leśniak, „*Praktyka Teoretyczna*” 1(7), ss. 13-30.
- Caffentzis, G. (2012), „Koniec pracy czy renesans niewolnictwa? Krytyka Rifkina i Negriego”, tłum. K. Król, [w:] *Pisma rewolucyjne w polityce postpolitycznej*, red. W. Bonefeld, Poznań, ss. 130–138.
- Calella, G. (2011), „The Factory of Precarious Workers”, [w:] *Springtime. The New Student Rebellions*, red. C. Solomon, T. Palmieri, London, ss. 89-103.
- Calhoun, C. (1998), „The Public Good as a Social and Cultural Project”, [w:] *Private Action and the Public Good*, red. W. Powell, E. Clemens, Yale, ss. 20–35.
- Calhoun, C. (2006), The Universities and the Public Sphere, „*Thesis Eleven*” 84, ss. 7–43.
- Callinicos, A. (2006), *Universities in a neoliberal world*, London.
- Campbell, D. T. (1976), Assessing the Impact of Planned Social Change, „*Occasional Paper Series*” No. 8, Kalamazoo, [a:] www.eric.ed.gov/PDFS/ED303512.pdf (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Cantwell, B., Kauppinen, I. red. (2014), *Academic Capitalism in the Age of Globalization*, Baltimore.
- CHEPS (2010), *Progress in Higher Education Reform Across Europe. Funding Reform. Volume 1: Executive Summary and Main Report*, Enschede.
- Clark, B. R. (1983), *The Higher Education System. Academic Organization in Cross-National Perspective*, Berkeley.
- Clark, B. R. (1993), „The problem of complexity in modern higher education”, [w:] *The European and American university since 1800. Historical and sociological essays*, red. Sh. Rothblatt, B. Wittrock, London.
- Clark, B. R. (1996), Substantive Growth and Innovative Organization. New Categories for Higher Education Research, „*Higher Education*” 32, ss. 417-430.
- Clark, B. R. (1998), *Creating Entrepreneurial Universities. Organizational Pathways of Transformation*, Bingley.
- Clark, B. R. (2004), *Sustaining Change in Universities. Continuities in case studies and concepts*, Berkshire.
- Clark, B. R. (2005), The Character of Entrepreneurial University, „*International Higher Education*” 38, s. 2-8.
- Clark, B.R. (1984), „The Organizational Conception”, [w:] *The Perspectives on Higher Education. Eight Disciplinary and Comparative Views*, red. B. R. Clark, Baltimore, ss. 106-131.

Cleaver, H. (1992), *Theses on the Secular Crisis*, [a:] <https://la.utexas.edu/users/hcleaver/secularcrisis.html> (dostęp: 31 sierpnia 2015).

Cleaver, H. (2012), *Praca w szkole i walka przeciwko pracy w szkole*, tłum. Wila, „Przegląd Anarchistyczny” 13, ss. 29-67.

Cook, M. L. (1910), *Academic and Industrial Efficiency. A Report to the Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching*, New York.

Czarnecki, K. (2013), *Nowe Zarządzanie Publiczne a reforma szkolnictwa wyższego w Polsce*, „Praktyka Teoretyczna” 1(7), ss. 85-106.

De Angelis, M. (2007), „«The Law of Value», Immaterial Labour, and the «Centre» of Power”, [w:] M. De Angelis, *The Begining of History. Value Struggles and Global Capital*, London, ss. 150–170.

De Angelis, M. (2012), *Grodzenia, dobra wspólne i „zewnątrze”*, tłum. T. Leśniak, „Praktyka Teoretyczna” 6, ss. 311-324.

De Angelis, M., Harvie, D. (2009), «Cognitive Capitalism» and the Rat-Race. How Capital Measures Immaterial Labour in British Universities, „Historical Materialism” 7(3), ss. 3-30.

De Peuter, G., Dyer-Witheford, N. (2010), *Commons and Cooperatives*, „Affinities: A Journal of Radical Theory, Culture, and Action” 4(1), ss. 30-56.

Deem, R. (2001), *Globalisation, New Managerialism, Academic Capitalism and Entrepreneurialism in Universities: is local dimension still important?*, „Comparative Education” 37(1), ss. 7-20.

Deem, R., Lucas, L., Mok, K.H. (2009), „The «World-Class» University in Europe and East Asia: Dynamics and Consequences of Global Higher Education Reform”, [w:] *University Rankings, Diversity, and the New Landscape of Higher Education*, red. B. Kehm, B. Stensaker, Rotterdam, ss. 116-134.

Deleuze, G., Guattari, F. (2000), *Co to jest filozofia?*, tłum. P. Pieniążek, Gdańsk.

Dill, D. (2009), „Convergence and Diversity: The Role and Influence of University Rankings”, [w:] *University Rankings, Diversity, and the New Landscape of Higher Education*, red. B. Kehm, B. Stensaker, Rotterdam, ss. 97-116.

Dill, D. (2015), „Assuring the Public Good in Higher Education: Essential Framework Conditions and Academic Values”, [w:] *Higher Education as a Public Good. Critical Perspectives on Theory, Policy and Practice*, red. O. Filippakou, G. Williams, New York, ss. 141-162.

Dill, D., Soo, M. (2005), *Academic quality, league tables, and public policy: A cross-national analysis of university ranking systems*, „Higher Education” 49, ss. 495-533.

Do, P. (2015), *L'università: un laboratorio per la informetrics society?*, [a:] <http://www.roars.it/online/luniversita-un-laboratorio-per-la-informetrics-society/> (dostęp: 31 sierpnia 2015).

Dow, S. C. (1990), *Beyond dualism*, „Cambridge Journal of Economics” 14(2), ss. 143-157.

Dowbor, L. (2009), *Demokracja ekonomiczna. Alternatywne rozwiązania w sferze zarządzania społecznego*, tłum. Z. M. Kowalewski, Warszawa.

Duczmal, W. (2006), *The Rise of Private Higher Education in Poland: Policies, Markets and Strategies*, praca doktorska, CHEPS.

Duczmal, W., Jongbloed, B. (2007), „Private Higher Education in Poland: A Case of Public-Private Dynamics”, [w:] *Public-Private Dynamics in Higher Education*, red. J. Enders, B. Jongbloed, Bielefeld, ss. 415-442.

- Dumenil, L. (2009), „Neoliberalna (kontr-)rewolucja”, [w:] L. Dumenil, *Neoliberalizm przed trybunałem*, tłum. P. Listwan, Warszawa, ss. 25-40.
- Dussel, E. (2001), The Four Drafts of Capital: Toward a New Interpretation of the Dialectical Thought of Marx, „Rethinking Marxism” 1, ss. 10–26.
- Dyer-Witherford, N. (2012), Komonizm, tłum. E. Mikina, „Praktyka Teoretyczna”, [a:] <http://www.praktykateoretyczna.pl/nick-dyer-witthefordkomonizm/> (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Edu-factory Collective (2009), *Towards a Global Autonomous University. Cognitive Labor, The Production of Knowledge and Exodus from the Education Factory*, New York.
- Ehrenreich, J., Ehrenreich, B., Walker, P. red. (1979), *Between Labor and Capital*, Boston.
- Enders, J., Jongbloed, B. (2007), „The Public, the Private and the Good in Higher Education and Research: an Introduction”, [w:] *Public-Private Dynamics in Higher Education. Expectations, Development and Outcomes*, red. J. Enders, B. Jongbloed, Bielefeld, ss. 9-36.
- Endnotes (2010), The History of Subsumption, „Endnotes” 2, [a:] <http://endnotes.org.uk/en/endnotes-the-history-of-subsumption> (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Erkkilä, T. (2014), Global University Rankings, Transnational Policy Discourse and Higher Education in Europe, „European Journal of Education” 49(1), ss. 91-101.
- Erkkilä, T. red. (2013), *Global University Rankings. Challenges for European Higher Education*, Basingstoke.
- Espeland, W. N., Sauder, M. (2012), „The Dynamism of Indicators”, [w:] *Governance by Indicators. Global Power through Quantification and Rankings*, red. K. E. Davis, A. Fisher, B. Kingsbury, S. E. Merry, Oxford, ss. 86-109.
- Etzkowitz, H. (2002), *MIT and the Rise of Entrepreneurial Science*, London.
- Eun-jung, Sh. (2015), *Veritas: Harvard's Hidden History*, Oakland.
- European Commission Research Headlines (2003), Chinese study ranks world's top 500 universities, [a:] http://www.ec.europa.eu/research/headlines/news/article_03_12_31_en.html (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Eve, M. P. (2014), *Open Access and the Humanities. Contexts, Controversies and the Future*, Cambridge.
- Eyferth, J. (2003), De-Industrialization in the Chinese Countryside. Handicrafts and Development in Jiajiang (Sichuan), 1935 to 1978, „The China Quarterly” 173(3), ss. 53-73.
- Federici, S. (2013), Feminizm i polityka dóbr wspólnych w erze akumulacji pierwotnej, tłum. M. Marszałek, Biblioteka Online Think Tanku Feministycznego, ss. 1-12.
- Ferlie, E., Musselin, Ch., Andresani, G. (2008), The Steering of Higher Education Systems. A Public Management Perspective, „Higher Education” 56(3), ss. 325-348.
- Filippakou, O. (2015), „Higher Education As a Public Good: Notes for a Discussion”, [w:] *Higher Education as a Public Good. Critical Perspectives on Theory, Policy and Practice*, red. O. Filippakou, G. Williams, New York, ss. 3-15.
- Filippakou, O., Williams, G. (2014), Academic Capitalism and Entrepreneurial Universities as a New Paradigm of Development, „Open Review of Educational Research” 1(1), ss. 70-83.
- Filippakou, O., Williams, G., red. (2015), *Higher Education as a Public Good. Critical Perspectives on Theory, Policy and Practice*, New York.

- Fineschi, R. (2013), „The Four Levels of Abstraction of Marx’s Concept of »Capital«. Or, Can We Consider the Grundrisse the Most Advanced Version of Marx’s Theory of Capital?”, [w:] *In Marx’s Laboratory: Critical Interpretations of the Grundrisse*, red. R. Bellofiore, G. Starosta, P. D. Thomas, Leiden, ss. 71-99.
- Fisher, S. (2006), „The Market for Higher Education at a Distance. Traditional Institutions and the Costs of Instructional Technology”, [w:] *Earnings From Learning. The Rise of For-Profit Universities*, red. D. W. Breneman, B. Pusser, S. E. Turner, New York, ss. 113-145.
- Flew, T. (2014), Six theories of neoliberalism, „Thesis Eleven” 122(1), ss. 49-71.
- Foucault, M. (1993), *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*, tłum. T. Komendant, Warszawa.
- Fraser, N. (2014), *Drogi feminizmu. Od kapitalizmu państwowego do neoliberalnego kryzysu*, tłum. A. Weseli, Warszawa.
- Fuchs, Ch. (2014), *Digital Labour and Karl Marx*, New York.
- Fumagalli, A., Mezzadra, S. red. (2010), *Crisis in the Global Economy. Financial Markets, Social Struggles and the New Political Scenarios*, tłum. J.F. McGimsey, Los Angeles.
- Garfield, E. (2006), The History and Meaning of the Journal Impact Factor, „The Journal of the American Medical Association” 295(1), ss. 90-93.
- GATS (2001), Joint Declaration on Higher Education and the General Agreement on Trade in Services, [a:] http://www.aucc.ca/pdf/english/statements/2001/gats_10_25_e.pdf (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Gibbons, M., i in. (1994), *The New Production of Knowledge. The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies*, Los Angeles.
- Giroux, H. A. (2010), „Odzyskiwanie uniwersytetu jako demokratycznej sfery publicznej (by to, co pedagogiczne było bardziej polityczne)”, tłum. M. Jaworska-Witkowska, [w:] H. A. Giroux, L. Witkowski, *Edukacja i sfera publiczna. Idee i doświadczenia pedagogiki radykalnej*, Kraków, ss. 265-280.
- Gluckler, J. (2014), How controversial innovation succeeds in the periphery? A network perspective of BASF Argentina, „Journal of Economic Geography” 14, ss. 903–927.
- Gornitzka, A. (2013) „Channel, Filter or Buffer? National Policy Responses to Global Rankings”, [w:] *Global University Rankings. Challenges for European Higher Education*, red. T. Erkkilä, Basingstoke, ss. 75-90.
- Gornitzka, A., Maassen, P. (2007), „An Instrument for National Political Agendas. The Hierarchical Vision”, [w:] *University Dynamics and European Integration*, red. P. Maassen, J. P. Olsen, Dordrecht, ss. 81-98.
- Gorz, A. (2010), *The Immaterial. Knowledge, Value and Capital*, tłum. Ch. Turner, London.
- Graeber, D. (2011), *Debt. First 5000 years*, New York.
- Gramsci, A. (1961a), „Nowoczesny książę”, tłum. B. Sieroszevska, [w:] A. Gramsci, *Pisma wybrane*, t. 1, Warszawa, ss. 488-626.
- Gramsci, A. (1961b) „Amerykanizm i fordyzm”, tłum. B. Sieroszevska, [w:] A. Gramsci, *Pisma wybrane*, t. 2, Warszawa, ss. 103-150.
- Gulli, B. (2009), Knowledge Production and the Superexploitation of Contingent Academic Labor, „Workplace: Journal for Academic Labor” 16, ss. 1-30.
- Habermas, J. (2007), *Strukturalne przeobrażenia sfery publicznej*, tłum. W. Lipnik, M. Łukasiewicz, Warszawa.

- Haiven, M. (2014), *Crisis of Imagination, Crisis of Power. Capitalism, creativity and the commons*, London.
- Hall, R. (2012a), A note on the subsumption of academic labour, [@:] <http://www.richard-hall.org/2012/08/20/a-note-on-the-subsumption-of-academic-labour/> (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Hall, R. (2012b), Against Commodification: The University, Cognitive Capitalism and Emergent Technologies, „tripleC” 10(2), ss. 184-202.
- Hall, R. (2013), Educational technology and the enclosure of academic labour inside public higher education, „Journal for Critical Education Policy Studies”, 11(3), ss. 52-82.
- Hall, R. (2014), On the Abolition of Academic Labour: The Relationship Between Intellectual Workers and Mass Intellectuality, „tripleC” 12(2), ss. 822-837.
- Hall, R. (2014), The Implications of Autonomist Marxism for Research and Practice in Education and Technology, „Learning, Media and Technology” 40(1), ss. 106-122.
- Hall, R. (2015), For a political economy of massive open online courses, „Learning, Media and Technology” 40(3), ss. 265-286.
- Hardt, M. (2012), Komunizm jest bezwzględna krytyką wszystkiego co istnieje, "Praktyka Teoretyczna" [@:] <http://www.praktykateoretyczna.pl/michael-hardt-komunizm-jest-bezwzledna-krytyka-wszystkiego-co-istnieje/> (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Hardt, M., Negri, A. (2005), *Imperium*, tłum. A. Kołbaniuk, S. Ślusarski, Warszawa.
- Hardt, M., Negri, A. (2012), *Rzecz-pospolita. Poza własność prywatną i dobro publiczne*, tłum. Praktyka Teoretyczna, Kraków.
- Harney, S., Moten, F. (1998), „Doing Academic Work”, [w:] *Chalk Lines: the Politics of Work in the Managed University*, red. R. Martin, Durham, ss. 154-180.
- Harney, S., Moten, F. (2011), Uniwersytet i podwspólność, tłum. P. Kowzan, M. Zielińska, [@:] <http://www.ha.art.pl/prezentacje/39-edufactory/1815-stefano-harney-fred-moten-uniwersytet-i-podwspolno.html> (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Harvey, D. (1990), *The Condition of Postmodernity. An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, Cambridge.
- Harvey, D. (2003), *The New Imperialism*, Oxford.
- Harvey, D. (2008), *Neoliberalizm. Historia katastrofy*, tłum. T. Listwan, Warszawa.
- Harvey, D. (2014), *Seventeen Contradictions and the End of Capitalism*, London.
- Harvie, D. (2005), All Labour Produces Value For Capital And We All Struggle Against Value, „The Commoner” 10, ss. 132-171.
- Harvie, D. (2006), Value-Production and Struggle in the Classroom, „Capital and Class” 88, ss. 1–32.
- Hayek, F. (2013), *Konstytucja wolności*, tłum. J. Stawiński, Warszawa.
- Hazelkorn, E. (2008), Learning to live with league tables and ranking: The experience of institutional leaders, „Higher Education Policy” 21, ss. 193-215.
- Hazelkorn, E. (2011a), *Rankings and the Reshaping of Higher Education. The Battle for World-Class Excellence*, Basingstoke.

- Hazelkorn, E. (2011b) „Measuring world-class excellence and the global obsession with rankings”, [w:] *Handbook on Globalization and Higher Education*, red. R. King, S. Marginson, R. Naidoo, Cheltenham, ss. 497-516.
- Hazelkorn, E. (2013), „World-class universities or world-class systems? Rankings and higher education policy choices”, [w:] *Rankings and Accountability in Higher Education. Uses and Misuses*, red. P. T. M. Marope, P. J. Wells, E. Hazelkorn, Paris, ss. 72-94.
- Hazelkorn, E. (2014), Reflections on a Decade of Global Rankings: what we've learned and outstanding issues, „European Journal of Education” 49(1), ss. 12-28.
- Hazelkorn, E. (2015), Rankings create „perverse incentives”, „University World News Global Edition 362”, [a:] <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=2015041014225416> (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Hegel, G. W. F. (2011), *Nauka logiki*, tłum. A. Landman, Warszawa.
- Heinrich, M. (2013), „The «Fragment on Machines»: A Marxian Misconception in the Grundrisse and its Overcoming in Capital”, [w:] *In Marx's Laboratory: Critical Interpretations of the Grundrisse*, red. R. Bellofiore, G. Starosta, P. D. Thomas, Leiden, ss. 197-212.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., Perraton, J. red. (1999), *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Stanford.
- Henninger, M. (2007), Doing the Math. Reflections on the Alleged Obsolescence of the Law of Value under Post-Fordism, „ephemera” 7(1), ss. 158–177.
- Hess, Ch., Ostrom, E. red. (2007), *Understanding Knowledge as Commons: from Theory to Practice*, Cambridge.
- Hofmokr, J. (2008), *Internet jako nowe dobro wspólne*, Warszawa.
- Holley, K. (2006), „Defining Governance for Public Higher Education in Twenty-First Century”, [w:] *Governance and the Public Good*, red. W. G. Tierney, New York, ss. 199-206.
- Hood, C. (1996), „Exploring Variations in Public Management Reform of the 1980s”, [w:] *Civil Service Systems in Comparative Perspective*, red. H. Bekke, J. L. Perry and T. Thoonen, Bloomington, ss. 268-287.
- Horkheimer, M. (1987), „Teoria tradycyjna a teoria krytyczna”, [w:] *Szkola frankfurcka*, t.2, red. J. Łoziński, Warszawa, ss. 138-172.
- Hudis, P. (2012), *Marx's Concept of the Alternative to Capitalism*, Lieden.
- Iljenkow, E. (1978), *Logika dialektyczna*, tłum. W. Krzemień, Warszawa.
- Jameson, F. (1984), *Forward to The Postmodern Condition*, [w:] J. F. Lyotard, *The Postmodern Condition. A Raport on Knowledge*, tłum. B. Massumi, G. Bennington, Manchester.
- Janik, M. (2011), Alternowoczesność. Genealogie komunizmu w trylogii Hardta i Negriego, „Praktyka Teoretyczna” 4, ss. 33-42.
- Jongbloed, B. (2003), Marketisation in Higher Education. Clark's Triangle and the Essential Ingredients of Markets, „Higher Education Quarterly” 57(2), ss. 110–135.
- Jongbloed, B. (2004), „Regulation and Competition in Higher Education”, [w:] *Markets in Higher Education: Rethoric or Reality?*, red. P. Teixeira, B. Jongbloed, D. Dill, A. Amaral, Dordrecht, ss. 87-112.

- Jongbloed, B. (2007), „Creating Public-Private Dynamics in Higher Education Funding: A Discussion of Three Options”, [w:] *Public-Private Dynamics in Higher Education. Expectations, Development and Outcomes*, red. J. Enders, B. Jongbloed, Bielefeld, ss. 113-138.
- Jongbloed, B., de Boer, H. (2012), „Higher Education Funding Reforms in Europe and the 2006 Modernisation Agenda”, [w:] *The Modernisation of European Universities: Cross-National Academic Perspectives*, red. M. Kwiek, A. Kurkiewicz, Frankfurt am Main, ss. 127-148.
- Jossa, B. (2005), Marx, Marxism and the Cooperative Movement, „Cambridge Journal of Economics” 36(1), ss. 3-18.
- Jossa, B. (2014), *Producer Cooperatives as a New Mode of Production*, London.
- Juskowiak, P. (2011), Kto ma prawo do biopolis? Agamben, Negri i spór o metropolię, „Praktyka Teoretyczna” 2, ss. 107-125.
- Juskowiak, P. (2013), Przestrzenie kooperacji i re-artykulacja materialności. W stronę miejskiego modelu sztuki współpracy, „Kultura Współczesna” 3, ss. 206-218.
- Juskowiak, P. (2014), Miejskie dobra wspólne i pasożytnicza urbanizacja, czyli jak zatrzymać złodzieja, „Zielone Wiadomości”, [a:] <http://zielonewiadomosci.pl/tematy/miasto-2/miejskie-dobra-wspolne-ipasozytnicza-urbanizacja-czyli-jak-zatrzymac-zlodzieja/> (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Kaul, I., Grunberg, I., Stern, M., red. (1999), *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st Century*, New York.
- Kauppinen, I. (2012), Towards transnational academic capitalism, „Higher Education” 64, ss. 543-556.
- Kauppinen, I., Cantwell, B. (2014) „Transnationalization of academic Capitalism through Global Production Networks”, [w:] *Academic Capitalism in the Age of Globalization*, red. B. Cantwell, I. Kauppinen, Baltimore, ss. 147-165.
- KE (2006), Delivering on the Modernisation Agenda for Universities. Education, Research and Innovation, Brussels. COM 208 final.
- KE (2011), Supporting growth and jobs – an agenda for the modernization of Europe’s higher education systems, Brussels. COM 567.
- Kehm, B. (2013), „The Impact of Rankings on the European Higher Education Landscape”, [w:] *Global University Rankings. Challenges for European Higher Education*, red. T. Erkkila, Basingstoke, ss. 20-35.
- Kehm, B., Erkkila, T. (2014), Editorial: The Ranking Game, „European Journal of Education” 49(1), ss. 3-11.
- Kehm, B., Stensaker, B. (2009), „Introduction”, [w:] *University Rankings, Diversity, and the New Landscape of Higher Education*, red. B. Kehm, B. Stensaker, Rotterdam, ss. vii-xix.
- Kerr, C. (1993), „Universal Issues in the Development of Higher Education”, [w:] *Higher Education in Indonesia. Evolution and Reform*, red. J. B. Balderston, F. E. Balderston, Berkeley, ss. 19-35.
- Kerr, C. (2001), „The Idea of a Multiversity”, [w:] C. Kerr, *The Uses of the University*, Cambridge, ss. 1-34.
- Kicillof, A., Starosta, G. (2005), Value Form and Class Struggle. A Critique of the Autonomist Theory of Value, „Capital&Class” 92, ss. 13-40.
- King, R. (2007), Governance and accountability in the higher education regulatory state, „Higher Education” 53, ss. 411-430.
- King, R. (2009), *Governing Universities Globally. Organizations, Regulation and Rankings*, Cheltenham.

- King, R., Marginson, S., Naidoo, R. red. (2011), *Handbook on Globalization and Higher Education*, Cheltenham.
- King, R., Marginson, S., Naidoo, R. red. (2013), *The Globalization of Higher Education*, Cheltenham.
- Knight, J. (2006), *Higher Education Crossing Borders. A Guide to the Implications of the General Agreement on Trade in Services (GATS) for Cross-border Education*, Paris.
- Kogan, M., Hanney, S. (2000), *Reforming Higher Education*, London.
- Krücken, G. (2003), Learning the „New, New Thing”: On the role of path dependency in university structures, „Higher Education” 46(3), ss. 315-339.
- Kruszelnicki, M. (2010), „Uniwersytet jako wspólnota audytowanych”, [w:] *Przeszkody dla rozwoju humanistyki w szkołach wyższych (z pedagogiką w tle)*, red. M. Jaworska-Witkowska, L. Witkowski, Warszawa, ss. 26-37.
- Kurz, H. D. (1979), Sraffa after Marx, „Australian Economic Papers” 18(32), ss. 52–70.
- Kwiek, M. (2001), Globalization and Higher Education, „Higher Education in Europe” 26(1), ss. 27-38.
- Kwiek, M. (2005), The University and the State in a Global Age. Renegotiating the Traditional Social Contract?, „European Educational Research Journal” 4(4), ss. 324-341.
- Kwiek, M. (2006), *The University and the State. A Study into Global Transformations*, Frankfurt am Main.
- Kwiek, M. (2009), „The Two Decades of Privatization in Polish Higher Education. Cost-Sharing, Equity and Access”, [w:] *Financing Higher Education. Equity and Access*, red. J. Knight, Rotterdam, ss. 149-168.
- Kwiek, M. (2010), *Transformacje uniwersytetu. Zmiany instytucjonalne i ewolucje polityki edukacyjnej w Europie*, Poznań.
- Kwiek, M. (2012c), „The Public/Private Dynamics in Polish Higher Education. Demand-Absorbing Private Sector Growth and Its Implications”, [w:] *National Higher Education Reforms in a European Context: Comparative Reflections on Poland and Norway*, red. M. Kwiek, P. Maassen, Frankfurt am Main, ss. 127-154.
- Kwiek, M. (2012a), „Universities, Regional Development and Economic Competitiveness. The Polish Case”, [w:] *Higher Education and Regional Development. An Assessment of Tensions and Contradictions*, red. R. Pinheiro, P. Benneworth, G. A. Jones, London, ss. 69-85.
- Kwiek, M. (2012b), The Growing Complexity of the Academic Enterprise in Europe: A Panoramic View, „European Journal of Higher Education” 2(2-3), ss. 112-131.
- Kwiek, M. (2013a), „From System Expansion to System Contraction. Access to Higher Education in Poland”, [w:] *The Globalisation Challenge for European Higher Education Convergence and Diversity, Centres and Peripheries*, red. P. Zgaga, U. Teichler, J. Brennan, Frankfurt am Main, ss. 233-258.
- Kwiek, M. (2013b), *Knowledge Production in European Universities States, Markets, and Academic Entrepreneurialism*, Frankfurt am Main.
- Kwiek, M. (2014), „Reforming European Universities: the Welfare State as a Missing Context”, [w:] *Higher Education Reform – Looking Back – Looking Forward*, red. P. Zgaga, U. Teichler, H. G. Schuetze, Rotterdam.

- Kwiek, M. (2015a), „Global University Rankings in the Polish Context: the University of Warsaw, a Case Study”, [w:] *Global University Rankings: Impacts on Universities Worldwide*, red. P. G. Altbach, L. E. Rumbley, M. Yudkevich, New York.
- Kwiek, M. (2015b), *Uniwersytet w dobie przemian*, Warszawa.
- Laredo, P. (2007), Revisiting Third Mission of Universities. Toward a Renewed Categorization of University Activities, „Higher Education and Policy” 20, ss. 441-456.
- Larivière, V., Haustein, S., Mongeon, P. (2015), The Oligopoly of Academic Publishers in the Digital Era, „PLoS ONE” 10(6), ss. 1-15.
- Latour, B. (2011), *Nigdy nie byliśmy nowoczesni. Studium z antropologii symetrycznej*, tłum. M. Gdula, Warszawa.
- Lazear, E. P. (2000), Economic Imperialism, „The Quarterly Journal of Economics” 115(1), ss. 99-146.
- Lebowitz, M. A. (2003), *Beyond Capital. Political Economy of the Working Class*, London.
- Lebowitz, M. A. (2009), „The Silences of Capital”, [w:] M. A. Lebowitz, *Following Marx: Method, Critique and Crisis*, Leiden, ss. 303-318.
- Lebowitz, M. A. (2010), *The Socialist Alternative: Real Human Development*, New York.
- Lee, S., Bozeman, B. (2005), The Impact of Research Collaboration on Scientific Productivity, „Social Studies of Science” 35(5), ss. 673-702.
- Leibowitz, B. (2012), *Higher Education for the Public Good: Views from the South*, Stoke-on-Trent.
- Leslie, L., Slaughter, S. (1998), *Academic Capitalism. Politics, Policies and Entrepreneurial University*, Baltimore.
- Lessig, L. (2005), *Wolna kultura W jaki sposób wielkie media wykorzystują technologię i prawo, aby blokować kulturę i kontrolować kreatywność*, Warszawa.
- Levy, D. C. (1980), *University and Government in México. Autonomy in an Authoritarian System*, New York.
- Lim, M (2015), „Global university rankings: determining the distance between Asia and »superpower status« in higher education”, [w:] *Asia: the next higher education superpower?*, red. R. Bhandari, A. Lefébure, New York, ss. 23-38.
- Liu, N. C. (2009), The story of the academic ranking of world universities, „International Higher Education” 54, ss. 2–3.
- Liu, N. C. (2013), „The Academic Ranking of World Universities and its future direction”, [w:] *Rankings and Accountability in Higher Education. Uses and Misuses*, red. P. T. M. Marope, P. J. Wells, E. Hazelkorn, Paris, ss. 24-39.
- Liu, N. C., Cheng, Y. (2005), The Academic Ranking of World Universities, „Higher Education in Europe” 30(2), ss. 127-136.
- Lo, W. Y. W. (2011), Soft power, university rankings and knowledge production: distinctions between hegemony and self-determination in higher education, „Comparative Education” 47(2), ss. 209-222.
- Lo, W. Y. W. (2014), *University Rankings. Implications for Higher Education in Taiwan*, Dodrecht.
- Locke, W. (2011), „The Institutionalization of Rankings: Managing Status Anxiety in an Increasingly Marketized Environment”, [w:] *University Rankings. Theoretical Basis, Methodology and Impacts on Global Higher Education*, red. C. S. Shin, R. K. Toutkoushian, U. Teichler, Dodrecht, ss. 201-228.

- Locke, W. (2013), The Intensification of Rankings Logic in an Increasingly Marketised Higher Education Environment, „European Journal of Education” 49(1), ss. 77-90.
- Longden, B. (2011), „Ranking Indicators and Weights”, [w:] *University Rankings. Theoretical Basis, Methodology and Impacts on Global Higher Education*, red. C. S. Shin, R. K. Toutkoushian, U. Teichler, Dodrecht, ss. 73-104.
- Lukács, G. (1988), „Czym jest marksizm ortodoksyjny”, tłum. M. Siemek, [w:] G. Lukács, *Historia i świadomość klasowa*, Warszawa, ss. 67–108.
- Łukasiewicz, J. (1987), *O zasadzie sprzeczności u Arystotelesa*, Warszawa.
- Lukes, S. (2005), *Power. A Radical View*, Houndmills.
- Lukseburg, R. (2011), „Akumulacja kapitału, czyli co epigoni zrobili z teorią Marksa. Antykrytyka”, tłum. J. Nowacki, [w:] R. Lukseburg, *Akumulacja kapitału*, tłum. J. Maliniak, Z. Kluza-Wołosiewicz, J. Nowacki, Warszawa.
- LUM red. (2014), *Marks. Nowe perspektywy*, tłum. S. Królak, Warszawa.
- Lynch, K. (2014), New managerialism, neoliberalism and ranking, „Ethics in Science and Environmental Politics” 13, ss.141-153.
- Liotard, J. F. (1997), *Kondycja ponowoczesna. Raport o stanie wiedzy*, tłum. M. Kowalska, J. Migasiński, Warszawa.
- Maassen, P., Cloete, N. (2006), „Global Reform Trends in Higher Education”, [w:] *Transformation in Higher Education*, red. N. Cloete, P. Maassen, R. Fehnel, T. Moja, T. Gibbon, H. Perold, Dodrecht, ss. 7–33.
- Maassen, P., Olsen, J. P. (2007), „European Debates on the Knowledge Institution. The Modernization of the University at the European Level”, [w:] *University Dynamics and European Integration*, red. P. Maassen, J. P. Olsen, Dodrecht. ss. 3-23.
- Majewska, E. (2011), Potwory – próba feministycznej lektury Rzeczy-pospolitej Hardta i Negriego, „Praktyka Teoretyczna” 4, ss. 103-112.
- Mandel, E. (1970), The Changing Role of the Bourgeois University, [a:] <http://www.marxists.org/archive/mandel/1970/06/university.htm> (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Mandel, E. (1976), „Introduction”, [w:] K. Marx, *Capital. The Critique of Political Economy. Volume I*. tłum. B. Fowkes, London, ss. 11-86.
- Mandel, E. (1978), *Late Capitalism*, London.
- Marginson, S. (1997a), Steering from a distance: Power relations in Australian higher education, „Higher Education” 34, ss. 63-80.
- Marginson, S. (1997b), *Markets in Education*, Sydney.
- Marginson, S. (1998), Value creation in the production of services: a note on Marx, „Cambridge Journal of Economics” 22, ss. 573-585.
- Marginson, S. (2004a), Competition and Markets in Higher Education: a „glonacal” analysis, „Policy Futures in Education” 2(2), ss. 175-244.
- Marginson, S. (2004b), A Revised Marxist Political Economy of National Education Markets, „Policy Futures in Education” 1(1), ss. 439-453.
- Marginson, S. (2006), Putting „Public” Back into the Public University, „Thesis Eleven” 84, ss. 44–59.
- Marginson, S. (2007a), The Public/Private Divide in Higher Education: A Global Revision, „Higher Education” 53(3), ss. 307-333.

- Marginson, S. (2007b), „Five Somersaults in Enschede: Rethinking Public/Private in Higher Education for the Global Era”, [w:] *Public-Private Dynamics in Higher Education. Expectations, Development and Outcomes*, red. J. Enders, B. Jongbloed, Bielefeld, ss. 187-219.
- Marginson, S. (2007c), Global university rankings: implications in general and for Australia, „Journal of Higher Education Policy and Management” 29, ss. 131-142.
- Marginson, S. (2009a), „University rankings, government and social order: managing the field of higher education according to the logic of the performative present-as-future.”, [w:] *Re-reading education policies: studying the policy agenda of the 21st Century*, red. M. Simons, M. Olssen, M. Peters, Rotterdam, ss. 584–604.
- Marginson, S. (2009b), „Global university Rankings: Some Potentials”, [w:] *University Rankings, Diversity, and the New Landscape of Higher Education*, red. B. Kehm, B. Stensaker, Rotterdam, ss. 85-96.
- Marginson, S. (2009c), „University Rankings and the Knowledge Economy”, [w:] M. A. Peters, S. Marginson, P. Murphy, *Creativity and the Global Knowledge Economy*, Frankfurt am Main, ss. 185-216.
- Marginson, S. (2009d), Open Source Knowledge and University Rankings, „Thesis Eleven” 96, ss. 9-39.
- Marginson, S. (2011a), Higher Education and Public Good, „Higher Education Quarterly” 65(4), ss. 411-433.
- Marginson, S. (2011b), „Strategising and ordering the global”, [w:] *Handbook on Globalization and Higher Education*, red. R. King, S. Marginson, R. Naidoo, Cheltenham, ss. 394-414.
- Marginson, S. (2011c), „The New World Order in Higher Education. Research rankings, outcomes measures and institutional classifications”, [w:] *Questioning Excellence in Higher Education: Policies, Experiences and Challenges in National and Comparative Perspective*, red. M. Rostan, M. Vaira, Rotterdam, ss. 3-20.
- Marginson, S. (2012a), The Problem of public good(s) in higher education, „41st Australian Conference of Economists, Melbourne”, 8-12 July 2012.
- Marginson, S. (2012b), „The »Public« Contribution of Universities in an Increasingly Global World”, [w:] *Universities and the Public Sphere: Knowledge Creation and State Building in the Era of Globalization*, red. B. Pusser, K. Kempner, S. Marginson, I. Ordorika, New York.
- Marginson, S. (2012c), The Rise of Post-Confucian Knowledge Economies, „International Higher Education” 69, ss. 1-4.
- Marginson, S. (2013), The impossibility of capitalist markets in higher education, „Journal of Education Policy” 28(3), ss. 353-370.
- Marginson, S. (2015a), Universities and the public sphere. Revised thoughts about political economy of „public”, „Seminar on New Languages and landscapes for higher education” Warwick 26-27 March.
- Marginson, S. (2015b), „Systemic Challenges to Educational Quality and Global Competitiveness”, [w:] *Asia: The Next Higher Education Superpower?*, red. T. Bhandari, A. Lefébure, New York, ss. 57-74.
- Marginson, S., Considine, M. (2000), *The Enterprise University: power, governance and reinvention in Australia*, Cambridge.
- Marginson, S., Kaur, S., Sawir, E. red. (2011), *Higher Education in the Asia-Pacific. Strategic responses to globalization*, Dordrecht.

- Marginson, S., Ordorika, I. (2011), „»El central volume de la fuerza«. Global Hegemony in Higher Education and Research”, [w:] *Knowledge Matters. The Public Mission of the Research University*, red. D. Rhoten, C. Calhoun, New York, ss. 67-129.
- Marginson, S., Rhoades, G. (2002), Beyond National States, Markets, and Systems of Higher Education: a glonacal agency heuristic, „Higher Education” 43, ss. 281-309.
- Marginson, S., van der Wende, M. (2007) *Globalization and Higher Education*, Paris.
- Marginson, S., van der Wende, M. (2009), „The New Global Landscape of Nations and Institutions”, [w:] OECD, *Higher Education to 2030, Volume 2: Globalisation*, Paris, ss. 17-62.
- Marks, K. (1964), *Frammento sulle macchine*, tłum. R. Solmi, „Quaderni Rossi” 4, ss. 289–299.
- Marks, K. (1968a), *Kapitał: Krytyka ekonomii politycznej. Księga I: Proces wytwarzania kapitału*, tłum. P. Hoffman, B. Minc, E. Lipiński, [w:] K. Marks, F. Engels, *Dzieła*, t. 23, Warszawa.
- Marks, K. (1968b), *Teorie wartości dodatkowej, t. 1*, tłum. Cz. Grabowski, F. Romaniukowa, W. Sadowski, [w:] K. Marks, F. Engels, *Dzieła*, t. 26, cz. 1, Warszawa.
- Marks, K. (1968c), „Wojna domowa we Francji”, [w:] K. Marks, F. Engels, *Dzieła*, t. 17, Warszawa, ss. 357-419.
- Marks, K. (1976), „Rękopisy ekonomiczno-filozoficzne z 1844 r.”, tłum. K. Jażdżewski, T. Zabłudowski, [w:] K. Marks, F. Engels, *Dzieła*, t. 1, Warszawa, ss. 497-639.
- Marks, K. (1982), *Kapitał: Krytyka ekonomii politycznej. Księga III: Proces produkcji kapitalistycznej jako całość*, tłum. E. Lipiński, J. Maliniak, [w:] K. Marks, F. Engels, *Dzieła*, t. 25, cz. 2, Warszawa.
- Marks, K. (1984), *Kapitał: Krytyka ekonomii politycznej. Księga III: Proces produkcji kapitalistycznej jako całość*, tłum. E. Lipiński, J. Maliniak, [w:] K. Marks, F. Engels, *Dzieła*, t. 25, cz. 1, Warszawa.
- Marks, K. (1986), *Zarys krytyki ekonomii politycznej*, tłum. J. Wyrozembski, Warszawa.
- Marks, K. (1996), *Economic Notebooks 1861-1863*, tłum. B. Fowkes, [w:] Marx, Engels Collected Works, Vol. 34, Moscow.
- Marks, K. (2013), *Kapitał 1.1. Rezultaty bezpośredniego procesu produkcji*, tłum. M. Ratajczak, Warszawa.
- Marope, P. T. M, Wells, P. J., Hazelkorn, E. (2013), *Rankings and Accountability in Higher Education. Uses and Misuses*, Paris.
- Martens, K. (2007) „How to become an influential actor: the comparative turn in OECD education policy”, [w:] *New Arenas of Education Governance: the impact of international organizations and markets on educational policymaking*, red. K. Martens, Basingstoke.
- Martens, K., Weymann, A. (2007) „The internationalization of education policy: towards the convergence of national paths”, [w:] *Transforming the Golden Age Nation-State*, red. A. Hurrelmann, S. Leibfried, K. Martens, P. Mayer, Basingstoke, ss. ??-??.
- Massy, W. F. (2004), „Markets in Higher Education. Do they promote internal efficiency?”, [w:] *Markets in Higher Education - Rhetoric or reality?*, red. P. Teixeira, B. Jongbloed, D. Dill, A. Amaral, Amsterdam, ss. 13-36.
- Mazzucato, M. (2013), *The Entrepreneurial State. Debunking Public vs. Private Sector Myths*, London.
- McGettigan, A. (2013), *The Great University Gamble. Money, Markets and the Future of Higher Education*, London.
- McLauchlan, L., Shore, C. (2012), „Third mission” activities, commercialisation and academic entrepreneurs, „Social Anthropology/Antropologie Sociale” 20(3), ss. 267-286.

- McLaughlin, K., Osborne, S. P., Ferlie, E. red. (2002), *New Public Management. Current Trends and Future Prospects*, New York.
- McMahon, W. (2009), *Higher Learning, Greater Good: Private and Social Benefits of Higher Education*, Baltimore.
- Merton, R. K. (1968), The Matthew Effect in Science, „Science” 159 (3810), January 5, ss. 56-63.
- Mezzadra, S., Neilson, B. (2013), *Border as Method, or the Multiplication of Labor*, Durham.
- Mielczarski, R. (2010), *RAZEM! Czyli Społem. Wybór pism spółdzielczych*, Łódź.
- Mirowski, P. (2013), *Never Let a Serious Crisis Go to Waste: How Neoliberalism Survived the Financial Meltdown*, London.
- Moll, Ł. (2014), *Uchwycić to, co wspólne w mieście*, niepublikowana praca magisterska obroniona na Uniwersytecie Śląskim, Katowice.
- Morrisey, J. (2013), Governing the academic subject: Foucault, governmentality and the performing university, „Oxford Review of Education” 39(6), ss. 797-810.
- Morrisey, J. (2015), Regimes of performance: practices of normalised self in the neoliberal university, „British Journal of Sociology of Education” 36(4), ss. 614-634.
- Moulier Boutang, Y. (2011), *Cognitive capitalism*, tłum. E. Emery, Cambridge.
- Münch, R. (2013), „The Colonization of the Academic Field by Rankings: Restricting Diversity and Obstructing the Progress of Knowledge”, [w:] *Global University Rankings. Challenges for European Higher Education*, red. T. Erkkilä, Basingstoke, ss. 196-219.
- Münch, R. (2014), *Academic Capitalism. Universities in the Global Struggle for Excellence*, London.
- Munck, R. (2009), „Neoliberalizm a polityka, neoliberalna polityka”, [w:] *Neoliberalizm przed trybunałem*, tłum. P. Listwan, red. A. Saad-Filho, D. Johnston, Warszawa, ss. 101-116.
- Murray, P. (2004), „The Social and Material Transformation of Production by Capital. Formal and Real Subsumption in Capital, Volume I”, [w:] *The Constitution of Capital. Essays on Volume I of Marx's Capital*, red. R. Bellofiore, N. Taylor, Basingstoke, Hampshire, ss. 243-273.
- Musiał, K. (2013), *Uniwersytet na miarę swego czasu. Transformacja społeczne w dobie postindustrialnej a zmiany w szkolnictwie wyższym krajów nordyckich*, Gdańsk.
- Naschold, F. (1996), *New Frontiers in Public Sector Management. Trends and Issues in State and Local Government in Europe*, Berlin.
- Nawratek, K. (2012), *Dziury w całym. Wstęp do miejskich rewolucji*, Warszawa.
- Neave, G. (1998), The Evaluative State Reconsidered, „European Journal of Education” 33(3), ss. 265–285.
- Neave, G. (2004), „Higher Education Policy as Orthodoxy: Being One Tale of Doxological Drift, Political Intention and Changing Circumstances”, [w:] *Markets in Higher Education - Rhetoric or reality?*, red. P. Teixeira, B. Jongbloed, D. Dill, A. Amaral, Amsterdam, ss. 127-160.
- Neave, G. (2011), The Changing „Vision Thing”: Academia and the Changing Mission of Higher Education, „Educação, Sociedade, Cultura” 33, ss. 15-36.
- Neave, G. (2012), *The Evaluative State, Institutional Autonomy and Re-engineering Higher Education in Western Europe. The Prince and His Pleasure*, Hampshire.
- Neave, G., van Vought, F. red. (1991), *Prometheus Bound. The Changing Relationship Between Government and Higher Education in Western Europe*, Oxford.

- Neave, G., van Vought, F. red. (1994), *Government and Higher Education Relationships Across Three Continents. The Winds of Change*, Oxford.
- Negri A. (2014), *Kryzys prawa wartości opartej na pracy*, tłum. S. Królak, [w:] *Marks. Nowe perspektywy*, red. LUM, Warszawa, ss. 147-160.
- Negri, A. (1991), *Marx beyond Marx: Lessons on Grundrisse*, tłum. H. Cleaver i in., New York.
- Negri, A. (1996), „Twenty Thesis on Marx”, tłum. M. Hardt, [w:] *Marxism Beyond Marxism*, red. S. Makdisi, C. Casarino, R. E. Karl, New York.
- Negri, A. (2003), *Time for Revolution*, tłum. M. Mandarini, New York.
- Negri, A. (2011), Wokół dobra wspólnego (wywiad), przeł. S. Królak, „Praktyka Teoretyczna” 4, ss. 47-68.
- Negri, A. (2012), Dlaczego Marks?, tłum. S. Królak, [a:] <http://www.praktykateoretyczna.pl/antonio-negri-dlaczego-marks/> (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Negt, O., Kluge, A. (1993) *Public Sphere and Experience. Toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian*, tłum. P. Labanyi, J. O. Daniel, A. Oksiloff, Minneapolis.
- Newfield, Ch. (2008), *Unmaking the Public University. The Forty-Year Assault on the Middle Class*, Cambridge.
- Ngai, N. i in. red. (2013), *Niewolnicy Apple'a: Wyzysk i opór w chińskich fabrykach Foxconn*, tłum. M. Walulik, Poznań.
- Nixon, J. (2011a), *Higher Education and the Public Good. Imagining the University*, London.
- Nixon, J. (2011b), „Re-Imagining the Public Good”, [w:] *The Assault on Universities. A Manifesto for Resistance*, red. M. Bailey, D. Freedman, London, ss. 59-70.
- Nixon, J. (2015), „Inequality and the Erosion of the Public Good”, [w:] *Higher Education as a Public Good. Critical Perspectives on Theory, Policy and Practice*, red. O. Filippakou, G. Williams, New York, ss. 163-178.
- Noble, D. F. (2001), *Digital Diploma Mills. The Automation of Higher Education*, New York.
- Nowak, A. W. (2013), Demokratyzowanie czy neoluddyzm – reforma uniwersytetu wobec wyzwań technonauki, „Praktyka Teoretyczna” 1(7), ss. 169-193.
- Nowotny, H., Scott, P., Gibbons, M. (2001), *Re-Thinking Science: Knowledge and the Public in an Age of Uncertainty*, Cambridge.
- OECD (1970), *Development of Higher Education, 1950–1967. Statistical Survey*, Paris.
- OECD (1984), *Industry and University. New Forms of Co-operation and Communication*, Paris.
- OECD (1999), *The Response of Higher Education Institutions to Regional Needs*, Paris.
- OECD (2007), *Higher Education and Regions. Globally Competitive, Regionally Engaged*, Paris.
- Olssen, M., Peters, M. A. (2005), Neoliberalism, higher education and the knowledge economy: from free market to knowledge capitalism, „Journal of Education Policy” 20(3), ss. 313-345.
- Ordorika, I., Lloyd, M. (2013), „A decade of international university rankings: a critical perspective from Latin America”, [w:] *Rankings and Accountability in Higher Education. Uses and Misuses*, red. P. T. M. Marope, P.J. Wells, E. Hazelkorn, Paris, ss. 210-226.
- Ordorika, I., Lloyd, M. (2015), International rankings and the contest for university hegemony, „Journal of Educational Policy” 30(3), ss. 385-405.

- Ostrom, E., Hess, Ch. red. (2007), *Understanding Knowledge as Commons. From Theory to Practice*, Cambridge.
- Owen, R.D. (1824), *An Outline of the System of Education at New Lanark*, London.
- Panzieri, R. (1961), Sull'uso capitalistico delle macchine nel neocapitalismo, „Quaderni Rossi” 1, ss. 53–72.
- Paradeise, C., Reale, E., Bleiklie, I., Ferlie E. red., (2009), *University Governance. Western European Comparative Perspectives*, Dodrecht.
- Paradeise, C., Reale, E., Goastellec, G. (2009), „A Comparative Approach to Higher Education Reforms in Western European Countries”, [w:] *University Governance. Western European Comparative Perspectives*, red. C. Paradeise, E. Reale, I. Bleiklie, E. Ferlie, Dodrecht, ss. 197–225.
- Peck, J. (2010), *Constructions of Neoliberal Reason*, Oxford.
- Peekhaus, W. (2012), The Enclosure and Alienation of Academic Publishing: Lessons for the Professoriate, „tripleC” 10(2), ss. 577-599.
- Pfeffer, J., Salncik, G. (2003), *The External Control of Organizations. A Resource Dependence Perspective*, Stanford.
- Picciano, A. G. (2012), The Evolution of Big Data and Learning Analytics in American Higher Education, „Journal of Asynchronous Learning Networks” 16(3), ss. 9-20.
- Pinheiro, R., Benneworth, P., Jones, G. A. red. (2012), *Higher Education and Regional Development. An Assessment of Tensions and Contradictions*, London.
- Pinheiro, R., Langa, P., Paustis, A. (2015), One and two equals three? The third mission of higher education institutions, „European Journal of Higher Education”, ss. 1-17.
- Pirie, I. (2009), The Political Economy of Academic Publishing, „Historical Materialism” 17, ss. 31-60.
- Piskala, K. (2014), Praktykowanie utopii. Edward Abramowski i powracające „widmo komunizmu”, „Hybris” 25, ss. 66-93.
- Polanyi, K. (2010), *Wielka transformacja*, tłum. M. Zawadzka, Warszawa.
- Pospiszyl M. (2013a), Ateologia wielości. Katechon, pompa próżniowa i biopolityka, „Praktyka Teoretyczna” 2(8), ss. 281-307.
- Pospiszyl, M. (2013b), Ontologie polityczne sztuki. Lenin, estetyka relacyjna i produkcja biopolityczna, „Kultura Współczesna” 2, ss. 50-61.
- Postone, M. (1993), *Time, Labor and Social Domination*, New York.
- Powell, J., Hendricks, J. red. (2009), *The Welfare State in Post-Industrial Society. A Global Perspective*, Dodrecht.
- Power, M. (1994), *The Audit Explosion*, London.
- Power, M. (1997), *The Audit Society. Rituals of Verification*, Oxford.
- Praktyka Teoretyczna (2012), „Rzecz-pospolita i aktualność komunizmu. Genealogia i krytyki polityczno-filozoficznego projektu dobra wspólnego”, [w:] M. Hardt, A. Negri, *Rzecz-pospolita. Poza własność prywatną i dobro publiczne*, tłum. Praktyka Teoretyczna, Kraków, ss. 7-71.
- Pusser, B. (2006), „Reconsidering Higher Education and the Public Good: The Role of Public Spheres”, [w:] *Governance and the Public Good*, red. W. G. Tierney, New York, ss. 11-27.

- Pusser, B., Kempner, K., Marginson, S., Ordorika, I. red. (2012), *Universities and the Public Sphere: Knowledge Creation and State Building in the Era of Globalization*, New York.
- Raparelli, F. (2009), *La lunghezza dell'Onda. Fine della sinistra e nuovi movimenti*, Milano.
- Ratajczak M., Sowa, J. (2012), „Słownik pojęć”, [w:] M. Hardt, A. Negri, *Rzecz-pospolita. Poza własność prywatną i dobro publiczne*, tłum. Praktyka Teoretyczna, Kraków, ss. 511-522.
- Ratajczak, M. (2010), Wielość. Produkcja podmiotowości, „Praktyka Teoretyczna” 1, ss. 159-188.
- Ratajczak, M. (2012), Polityczna filozofia języka: Paolo Virno, [a:] <http://www.praktykateoretyczna.pl/mikolaj-ratajczak-polityczna-filozofia-jezyka-paolo-virno/> (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Ratajczak, M. (2014), Znaczenie „Rezultatów bezpośredniego procesu produkcji” dla współczesnej lektury Marksa, „Hybris” 25, ss. 174-195.
- Rauhvargers, A. (2014), Where Are the Global Rankings Leading Us?, „European Journal of Education” 49(1), ss. 29-44.
- Raunig, G. (2008), *What is Critique? Suspension and Recomposition in Textual and Social Machines*, tłum. A. Derieg, "Transversal", [a:] <http://eicpc.net/transversal/0808/raunig/en> (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Raunig, G. (2013), *Factories of Knowledge, Industries of Creativity*, Los Angeles.
- Read, J. (2003), *The Micro-Politics of Capital. Marx and the Prehistory of the Present*, New York.
- Redden, E. (2013), Scrutiny of QS Rankings, “Inside Higher Ed”, 29 May, [a:] <https://www.insidehighered.com/news/2013/05/29/methodology-qs-rankings-comes-under-scrutiny> (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Research and Destroy (2010), Communiqué z nieobecnej przyszłości – o kresie życia studenckiego, tłum. K. Szadkowski, M. Szlinder, „Praktyka Teoretyczna” 1, ss. 190–203.
- Rhoades, G. (1997), *Managed Professionals. Restructuring Academic Labor in Unionized Institutions*, New York.
- Rhoads, R. A., Torres, C. A. red. (2006), *The University, State, and Market. The Political Economy of Globalization in the Americas*, Stanford.
- Rhoten, D., Calhoun, C. (2011), *Knowledge Matters: The Public Mission of the Research University*, New York.
- Rikowski, G. (1997), Scorched Earth. Prelude to Rebuilding Marxist Educational Theory, „British Journal of Sociology of Education” 18(4), ss. 551-574.
- Rikowski, G. (2005), Distillation. Education in Karl Marx's Social Universe, Lunchtime Seminar, School of Education, University of East London, Barking Campus, 14th Feb, [a:] <http://www.flowideas.co.uk/?page=articles&sub=Distillation> (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Robakiewicz, E. (2015), Nic nie jest jeszcze przesądzone, „Praktyka Teoretyczna”, [a:] <http://www.praktykateoretyczna.pl/eliasz-robakiewicz-nic-nie-jest-jeszcze-przesadzone/> (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Robinson, W. I. (2004), *A Theory of Global Capitalism. Production, Class, and State in a Transnational World*, Baltimore.
- Roggero, G. (2011a), *The Production of Living Knowledge: the Crisis of the University and the Transformation of Labor in Europe and North America*, tłum. E. Brophy, Philadelphia.

- Roggero, G. (2011b), Pięć tez o dobru wspólnym, tłum. P. Juskowiak, K. Szadkowski, „Praktyka Teoretyczna” 4, ss. 69-83.
- Roggero, G. (2011c), „Krótkie uwagi o metodzie. Produkcja wiedzy i conricerca”, tłum. K. Szadkowski, [w:] *Edu-factory. Samorganizacja i opór w fabrykach wiedzy*, red. J. Sowa, K. Szadkowski, Kraków, ss. 220–230.
- Roggero, G. (2014), „The Composition of Living Knowledge: Labor, Capture, and Revolution”, [w:] *A Joy Forever. Political Economy of Social Creativity*, red. M. Kozłowski, A. Kurant, J. Sowa, K. Szadkowski, K. Szreder, London, ss. 199-210.
- Rooksby, J. H., Pusser, B. (2014), „Learning to Litigate. University Patents in the Knowledge Economy”, [w:] *Academic Capitalism in the Age of Globalization*, red. B. Cantwell, I. Kauppinen, Baltimore, ss. 74-93.
- Rosdolsky, R. (1977), *The Making of Marx's „Capital”*, tłum. P. Bruges, London.
- Ross, A. (2011), „Powstanie globalnego uniwersytetu”, tłum. E. Okroy, [w:] *Edu-factory. Samoorganizacja i opór w fabrykach wiedzy*, red. K. Szadkowski, J. Sowa, Kraków, ss. 31-58.
- Saad-Filho, A., Johnston, D. (2009), „Wprowadzenie”, [w:] *Neoliberalizm przed trybunałem*, P. Listwan, red. A. Saad-Filho, D. Johnston, Warszawa, ss. 13-21.
- Salazar, J., Leihy, P. (2013), Keeping up with Coordination. From Clark's Triangle to Microcosmographia, „Studies in Higher Education” 38(1), ss. 53-70.
- Salerno, C. (2005), „Financing higher education: the economics of options, trade-offs ad dilemmas”, [w:] *The Public Responsibility for Higher Education*, red. L. Weber, S. Bergan, Strasbourg, ss. 181-192.
- Salmi, J., Saroyan, A. (2007), League Tables as Policy Instruments: Uses and Misuses, „Higher Education Management and Policy” 19(2), ss. 31-68.
- Samuelson, P. (1954), The Pure Theory of Public Expenditure, „Review of Economics and Statistics” 36, ss. 386-389.
- Samuelson, P. (1955), Diagrammatic Exposition of a Theory of Public Expenditure, „Review of Economics and Statistics” 37, ss. 350-356.
- Samuelson, P. (1958), Aspects of Public Expenditure Theories, „Review of Economics and Statistics” 40, ss. 332-338.
- Sassen, S. (2007), *Globalizacja: Eseje o nowej mobilności ludzi i pieniędzy*, tłum. J. Tagnerowicz, Kraków.
- Sauder, M., Espeland, W. N. (2009), The Discipline of Rankings: Tight Coupling and Organizational Change, „American Sociological Review” 74, ss. 63-82.
- Schoen, A., i in. (2006), *Strategic Management of University Research Activities, Methodological Guide*, PRIME Project „Observatory of the European University”.
- Schoenenberger, P. A. (2005), „Are higher education and academic research a public good or a public responsibility? A review of the economic literature”, [w:] *The Public Responsibility for Higher Education*, red. L. Weber, S. Bergan, Strasbourg, ss. 45-94.
- Schrecker E. (2008), „Academic Freedom in the Age of Casualization”, [w:] *The University Against Itself. The NYU Strike and the Future of the Academic Workplace*, red. M. Krause, M. Nolan, M. Palm, A. Ross, Philadelphia, ss. 30-42.
- Scott, P. (1998), „Massification, Internationalization and Globalization”, [w:] *The Globalization of Higher Education*, red. P. Scott, Buckingham, ss. 108-29.

- Scott, P. (2013), „Ranking higher education institution: a critical perspective”, [w:] *Rankings and Accountability in Higher Education. Uses and Misuses*, red. P. T. M. Marope, P.J. Wells, E. Hazelkorn, Paris, ss. 114-127.
- Scott, P. (2015), „Higher Education, the Public Good and the Public Interest”, [w:] *Higher Education as a Public Good. Critical Perspectives on Theory, Policy and Practice*, red. O. Filippakou, G. Williams, New York, ss. 41-58.
- Shaikh, A. (2009), „Ekonomiczna mitologia neoliberalizmu”, [w:] *Neoliberalizm przed trybunałem*, tłum. P. Listwan, red. A. Saad-Filho, D. Johnston, Warszawa, ss. 73-86.
- Shattock, M. (2003), *Managing Successful Universities*, Berkshire.
- Shermis, M. D., Hamner, B. (2012), Contrasting State-of-the-Art Automated Scoring of Essays: Analysis, [a:] http://www.scoreright.org/NCME_2012_Paper3_29_12.pdf (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Shin, C. S., Toutkoushian, R. K. (2011), „The Past, Present, and Future of University Rankings”, [w:] *University Rankings. Theoretical Basis, Methodology and Impacts on Global Higher Education*, red. C. S. Shin, R. K. Toutkoushian, U. Teichler, Dodrecht, ss. 1-17.
- Shin, C. S., Toutkoushian, R. K., Teichler, U. red. (2011), *University Rankings. Theoretical Basis, Methodology and Impacts on Global Higher Education*, Dodrecht.
- Shore, C., Wright, S. (1999), Audit Culture and Anthropology: Neo-Liberalism in British Higher Education, „The Journal of Royal Anthropological Institute” 5(4), ss. 557-575.
- Shore, C., Wright, S. (2004), Whose Accountability? Governmentality and the Auditing of Universities, „Parallax” 10(2), ss. 100-116.
- Shore, C., Wright, S. (2015a), Governing by numbers: audit culture, rankings and the new world order, „Social Anthropology/Anthropologie Sociale” 23(1), ss. 22-28.
- Shore, C., Wright, S. (2015b), Audit Culture Revisited. Rankings, Ratings, and the Reassembling of Society, „Current Anthropology” 56(3), online first.
- Sinclair, T. (2005), *New Masters of Capital: American bond rating agencies and the politics of creditworthiness*, Ithaca.
- Singh, M. (2015), „Institutionalizing the Public Good: Conceptual and Regulatory Challenges”, [w:] *Higher Education as a Public Good. Critical Perspectives on Theory, Policy and Practice*, red. O. Filippakou, G. Williams, New York, ss. 59-74.
- Slaughter, S. (2001), Problems in comparative higher education: Political economy, political sociology and postmodernism, „Higher Education” 41, ss. 389-412.
- Slaughter, S., Cantwell, B. (2012), Transatlantic moves to the market: the United States and the European Union, „Higher Education” 63, ss. 583-606.
- Slaughter, S., Rhoades, G. (1993), Changes in intellectual property statutes and policies at a public university: revising the terms of professional labor, „Higher Education” 26, ss. 287-312.
- Slaughter, S., Rhoades, G. (1996), The Emergence of a Competitiveness Research and Development Policy Coalition and the Commercialization of Academic Science and Technology, „Science, Technology, & Human Values” 21(3), ss. 303-339
- Slaughter, S., Rhoades, G. (2004), Academic Capitalism in the New Economy. Challenges and Choices, „American Academic” 1(1), ss. 37-59.
- Slaughter, S., Rhoades, G. (2006), *Academic Capitalism and the New Economy. Markets, State and Higher Education*, Baltimore.

- Smith, T. (2006), *Globalisation. A Systematic Marxian Account*, Leiden.
- Sowa, J. (2013), Sztuka (przechwyty) współpracy czyli artystyczna fabryka społeczna. O związkach estetyki relacyjnej i kapitalizmu kognitywnego, „Kultura Współczesna” 2, ss. 37-49
- Sowa, J. (2015), *Inna Rzeczpospolita jest możliwa! Widma przeszłości, wizje przyszłości*, Warszawa.
- Sowa, J., Szadkowski, K. (2011), „Fabryki wiedzy”, [w:] *Edu-factory. Samoorganizacja i opór w fabrykach wiedzy*, red. J. Sowa, K. Szadkowski, Kraków, ss. 3-20.
- Sowter, B. (2013), „Issues of transparency and applicability in global university rankings”, [w:] *Rankings and Accountability in Higher Education. Uses and Misuses*, red. P. T. M. Marope, P. J. Wells, E. Hazelkorn, Paris, ss. 55-68.
- Standing, G. (2015), *Karta prekariatu*, tłum. P. Juskowiak, P. Kaczmarek, M. Szlinder, Warszawa.
- Stankiewicz, Ł. (2014), Spór o edukację wyższą w perspektywie teorii dóbr pozycjonalnych, „Terazniejszość – Człowiek – Edukacja” 66(2), ss. 109-130.
- Stergiou, K. I., Lessenich, S. (2014), On impact factors and university rankings: from birth to boycott, „Ethics in Science and Environmental Politics” 13, ss. 101-111.
- Stiglitz, J. (1999), „Knowledge as a Global Public Good”, [w:] *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st Century*. red. I. Kaul, I. Grunberg, M. Stern, New York, ss. 308–325.
- Stiglitz, J. E. (1995), *The Theory of International Public Goods and the Architecture of International Organizations*. United Nations Background Paper 7., New York.
- Strathern, M. red. (2000), *Audit Cultures. Anthropological studies in accountability, ethics and the academy*, London.
- Szadkowski, K. (2012), Cała władza w ręce plenum! Chorwacki ruch studencki i demokracja bezpośrednia w działaniu, „Przegląd Anarchistyczny” 13, ss. 90-95.
- Szadkowski, K. (2013c), „Marksizm w cieniu kryzysu prawa wartości”, [w:] *Marks. Nowe perspektywy*, red. LUM, Warszawa, ss. 327-345.
- Szadkowski, K. (2013a), Postoperaistyczne lektury Marksowskiego „Fragmentu o maszynach” w świetle krytyki, „Praktyka Teoretyczna” 3(9), ss. 67-110.
- Szadkowski, K. (2013b), University’s Third Mission as a Challenge to Marxist Theory, „Człowiek i Społeczeństwo” 35(1), ss. 203-218.
- Szadkowski, K. (2014b), Czym są krytyczne badania nad szkolnictwem wyższym?, „CPP RPS” 73, Poznań, ss. 1-40.
- Szadkowski, K. (2014a), Dobro wspólne jako nie-kapitalistyczna forma bogactwa. Antonia Negriego teza o kryzysie prawa wartości i jej konsekwencje, „Hybris” 25, ss. 196-224.
- Szadkowski, K. (2014c), The Long Shadow of Doctoral Candidates’ Status. Case Study – Poland, „Journal of Social Work” 12(2), ss. 1-17.
- Szlinder, M. (2014), Od sprawiedliwości do warunku transformacji. Dochód podstawowy w kapitalizmie kognitywnym, „Praktyka Teoretyczna” 2(12), ss. 105-144.
- Szwabowski, O. (2014), *Uniwersytet-fabryka-maszyna. Uniwersytet w perspektywie radykalnej*, Warszawa.
- Tapper, T. (2015), „Is Higher Education a Public Good? An Analysis of the English Debate”, [w:] *Higher Education as a Public Good. Critical Perspectives on Theory, Policy and Practice*, red. O. Filippakou, G. Williams, New York, ss. 113-126.

- Teichler, U. (2011), „Social Contextes and Systematic Consequences of University Rankings: A Meta-Analysis of the Ranking Literature”, [w:] *University Rankings. Theoretical Basis, Methodology and Impacts on Global Higher Education*, red. C. S. Shin, R. K. Toutkoushian, U. Teichler, Dodrecht, ss. 55-69.
- Teixeira, P. (2013), *The Tortuous Ways of the Market: Looking at the European Integration of Higher Education from an Economic Perspective*, LSE „Europe in Question” Discussion Paper Series, Paper No. 56, ss. 1-46.
- Teixeira, P. (2014), Gary Stanley Becker (1930-2014). Economics as a Study of Human Behaviour, „History of Economic Ideas” 22(2), ss. 9-22.
- Teixeira, P. (2015), „A Most Public Private Matter – Changing Ides of Economists about the Public-Private Dimension of Higher Education”, [w:] *Higher Education as a Public Good. Critical Perspectives on Theory, Policy and Practice*, red. O. Filippakou, G. Williams, New York, ss. 75-95.
- Teixeira, P., Jongbloed, B., Dill, D., Amaral, A. red. (2004), *Markets in Higher Education. Rhetoric or Reality?*, Dodrecht.
- Teixeira, P., Jongbloed, B., Dill, D., Amaral, A., (2004), „Introduction”, [w:] *Markets in Higher Education: Rethoric or Reality?*, red. P. Teixeira, B. Jongbloed, D. Dill, A. Amaral, Dordrecht, ss. 1-12.
- Temkin, G. (1962), *Karola Marksa obraz gospodarki komunistycznej*, Warszawa.
- Thomke, S., Kuemmerle, W. (2002), Asset accumulation, interdependence and technological change: evidence from pharmaceutical drug discovery, „Strategic Management Journal” 23, ss. 619–635.
- Tierney, W. G. red. (2006), *Governance and the Public Good*, New York.
- Tomba, M. (2011), „Zróżnicowania wartości dodatkowej we współczesnych formach wyzysku”, tłum. W. Marzec, [w:] *Wieczna radość. Ekonomia polityczna społecznej kreatywności*, red. M. Kozłowski, A. Kurant, J. Sowa, K. Szadkowski, K. Szreder, Warszawa.
- Toonen, T., (2007), „Public Sector Reform in the Knowledge Economy”, [w:] *Public-Private Dynamics in Higher Education. Expectations, Development and Outcomes*, red. J. Enders, B. Jongbloed, Bielefeld, ss. 39-62.
- Toscano, A. (2011), „The Limits of Autonomy. Cognitive Capitalism and University Struggles”, [w:] *Cognitive Capitalism, Education and Digital Labor*, red. M. A. Peters, E. Bulut, New York, ss. 259-274.
- Trigwell, K. (2011), „Measuring Teaching Performance”, [w:] *University Rankings. Theoretical Basis, Methodology and Impacts on Global Higher Education*, red. C. S. Shin, R. K. Toutkoushian, U. Teichler, Dodrecht, ss. 165-182.
- Tronti, M. (2012), *Fabryka a społeczeństwo*, tłum. S. Królak, „Praktyka Teoretyczna”, [a:] <http://www.praktykateoretyczna.pl/mario-tronti-fabryka-i-spoleczenstwo/> (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Trow, M. (2010), „Problems in the Transition from Elite to Mass Higher Education”, [w:] M. Trow, *Twentieth-Century Higher Education: Elite to Mass to Universal*, red. M. Burrage, Baltimore, ss. 86-142.
- Trow, M. (2010), „Reflections on the Transition from Elite to Mass to Universal Access. Forms and Phases of Higher Education in Modern Societies since World War II”, [w:] M. Trow, *Twentieth-Century Higher Education. Elite to Mass to Universal*, red. M. Burrage, Baltimore, ss. 554-609.
- University of Illinois Library (2009), ‘The Cost of Journals’ [a:] www.library.illinois.edu/scholcomm/journalcosts.html (dostęp: 31 sierpnia 2015).

- Usher, A., Medow, J. (2009), „A Global Survey of University Rankings and League Tables”, [w:] *University Rankings, Diversity, and the New Landscape of Higher Education*, red. B. Kehm, B. Stensaker, Rotterdam, ss. 3-18.
- van der Wende, M. (2011), „Global institutions: the Organization for Economic Cooperation and Development”, [w:] *The Globalization of Higher Education*, red. King, R., Marginson, S., Naidoo, R., Cheltenham, ss. 95-113.
- van Noorden, R. (2013), The True Cost of Science Publishing, „Nature” 28 March, ss. 426-429.
- van Vught, F., Ziegele, F. red. (2012), *Multidimensional ranking: The design and development of U-Multirank*, Dordrecht.
- van Vught, F., Ziegele, F. (2013), „U-Multirank: a user-driven and multidimensional ranking tool in global higher education and research”, [w:] *Rankings and Accountability in Higher Education. Uses and Misuses*, red. P. T. M. Marope, P. J. Wells, E. Hazelkorn, Paris, ss. 257-279.
- Vercellone, C. (2005), The New Articulation of Wages, Rent and Profit in Cognitive Capitalism, [a:] http://www.generation-online.org/c/fc_rent2.htm (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Vercellone, C. (2007), From Formal Subsumption to General Intellect: Elements for a Marxist Reading of the Thesis of Cognitive Capitalism, „Historical Materialism” 15(1), ss. 13-36.
- Vercellone, C. (2010), „The Crisis of the Law of Value and the Becoming-Rent of Profit”, tłum. J. F. McGimsey, [w:] *Crisis in the Global Economy: Financial Markets, Social Struggles and the New Political Scenarios*, red. A. Fumagalli, S. Mezzadra, Los Angeles, ss. 85-118.
- Vercellone, C. (2014), „Trójjednia kapitału” tłum. S. Królak, [w:] *Marks. Nowe perspektywy*, red. LUM, Warszawa, ss. 301-325.
- Vidal, J., Provost, C. (2011), US universities in Africa "land grab", "Guardian", 8 June, [a:] <http://www.theguardian.com/world/2011/jun/08/us-universities-africa-land-grab> (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Vincent-Lancrin, S. (2009), „Cross-border Higher Education: Trends and Perspectives”, [w:] OECD, *Higher Education to 2030, Volume 2: Globalisation*, Paris, ss. 63-88.
- Virno, P. (2007), *General Intellect*, tłum. A. Bové, „Historical Materialism” 3, ss. 3-8.
- Vorotnikov, E. (2015), Universities denied access to West's science journals, „University World News” 367, 15 May 2015, [a:] <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20150515132150599> (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Wacquant, L. (2012), Trzy kroki w stronę historycznej antropologii faktycznie istniejącego neoliberalizmu, tłum. K. Szadkowski, A. Kowalczyk, „Praktyka Teoretyczna” 5, ss. 129-151.
- Wallerstein, I. (2008), *Utopistyka. Alternatywy historyczne dla XXI wieku*, tłum. I. Czyż, Poznań.
- Weber, L., Bergan, S. (2005), *The Public Responsibility for Higher Education*, Strasbourg.
- Weber, M. (1999), „Nauka jako zawód i powołanie”, [w:] Z. Krasnodębski, M. Weber. *Wybór pism*, Warszawa.
- Wendling, A. E. (2009), *Karl Marx on Technology and Alienation*, Basingstoke.
- Williams, J. (2011), „Pedagogika długu”, tłum. M. Zielińska, P. Kowzan, [w:] *Edu-factory. Samoorganizacja i opór w fabrykach wiedzy*, red. J. Sowa, K. Szadkowski, Kraków, ss. 94-110.
- Williams, R. (1983), *Towards 2000*, London.
- Williams, R. (1988), *Resources of Hope: Culture, Democracy, Socialism*, London.

- Winn, J. (2014), Writing about Academic Labor, „Workplace. A Journal for Academic Labor” 25, ss. 1-15.
- Winn, J. (2015a), The co-operative university: Labour, property and pedagogy, „Power & Education” 7(1), ss. 39-55.
- Winn, J. (2015b), Kooperatywne szkolnictwo wyższe poddane w pełni demokratycznej kontroli, tłum. K. Szadkowski, „Praktyka Teoretyczna” [a:] <http://www.praktykateoretyczna.pl/josswinn/> (dostęp: 31 sierpnia 2015).
- Wright, S., Greenwood, D., Boden, R. (2011), Report on a field visit to Mondragon University: a cooperative experience/experiment, „Learning and Teaching” 4(3), ss. 38-56.
- Yelland, R., Casaneda Valle, R. (2013), „Towards an international assessment of higher education learning outcomes: the OECD-led AHELO initiative”, [w:] *Rankings and Accountability in Higher Education. Uses and Misuses*, red. P. T. M. Marope, P. J. Wells, E. Hazelkorn, Paris, ss. 281-299.
- Ying, C. (2011), A reflection on the effects of the 985 Project, „Chinese Education & Society” 44(5), ss. 19–30.
- Zemsky, R. (2004), Have We Lost the „Public” in Higher Education?, „Chronicle of Higher Education” 49(38), s. B7.